

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Antonina Chobalko

Kategorie čísla a tzv. singularia tantum na základě výzkumu Českého národního korpusu.

Grammatical Category of Nouns and so called singularia tantum (based on the The Czech National Corpus data analysis)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 03.srpna 2017

.....
Antonina Chobalko

Poděkování

Rada bych poděkovala vedoucí bakalářské práce PaedDr. Iloně Starý Kořánové za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Abstrakt

V práci se zaměřujeme na singularia tantum, tj. na skupinu slov, která se používají pouze v jednotném čísle. Blíže jsme se zaměřili na látková a hromadná substantiva u názvů potravin. Objevili jsme, že v současné češtině se mnoho z těchto slov používá i v množném čísle, na tyto příklady však slovník (poslední vydání Slovníku spisovné češtiny, 2005) neupozorňuje. V práci je uveden přehled těchto výrazů roztržděných do sémantických kategorií a příklady jejich užití v plurálu. Zároveň a nalézáme množství případů, kdy se současná praxe od pravidel ve slovnících odchyluje.

Klíčová slova:

singularia tantum, plurál, substantiva látková, substantiva hromadná

Abstrakt

In our thesis, we focus on singularia tantum, which are nouns that are used only in the singular. More specifically, we focused on the names of the food that are typical examples of singularia tantum. However, we found that many of these nouns are to be found in the plural as well, but the most recent Czech dictionary (2005) does not include this kind of information. In our thesis, we show list of these nouns and we show how they are used in plural. At the same time we find many examples, where contemporary practice in the Czech language diverges from this dictionary.

Key words:

Singularia tantum, plural, material nouns, collective nouns

Obsah	
Úvod.....	7
Teoretická část.....	8
1. Číslo podstatných jmen.....	8
1.1 Číslo.....	8
1.2 Singulár (jednotné číslo).....	9
1.2.1 Singularia tantum.....	9
1.2.2 Substantiva abstraktní.....	10
1.2.3 Substantiva látková (nevymezený singulár).....	10
1.2.4 Kolektiva (hromadný singulár).....	11
1.3 Plurál (množné číslo).....	11
1.3.1 Vázaný plurál.....	12
1.3.2 Pluralia tantum.....	12
1.3.3 Duál (dvojné číslo).....	13
1.4 Číslo u proprií.....	14
2. Kolokace a kolokabilita.....	15
2.1 Kolokace.....	15
2.2 Kolokabilita.....	16
2.3 Typy kolokací.....	16
3. Český národní korpus.....	17
3.1 Co je korpus.....	17
3.2 Jednotlivé korpusy ČNK.....	18
3.3 Příklady vyhledání zkoumaných příkladů na základě ČNK.....	18
4. Základní informace o zvolených substantivech.....	20
Praktická část.....	21
5. Názvy nápojů.....	21
5.1 Káva.....	21
5.2 Malinovka.....	23
6. Názvy potravin a poživatin.....	24
6.1 Cukroví.....	24
6.2 Med.....	25
6.3 Mouka.....	27

6.4 Pečivo.....	29
6.5 Sůl.....	30
7. Názvy kulturních plodin.....	32
7.1 Ovoce.....	32
7.2 Angrešt (rybíz).....	33
7.3 Zelenina.....	35
7.4 Brokolice.....	37
7.5 Zelí.....	39
7.6 Cibule (cibulka).....	40
7.7 Čočka (fazole).....	42
7.8 Obilí.....	44
7.9 Kukuřice (pšenice, ječmen, oves).....	45
7.10 Žito.....	48
7.11 Rýže.....	49
7.12 Chřest.....	50
7.13 Špenát.....	52
7.14 Máta (bazalka, tymián).....	53
8. Přehled údajů o čísle jednotlivých substantiv ve slovnících a jejich porovnání s daty v SYN v4.....	56
Závěr.....	59
Seznam literatury.....	62

Úvod

Číslo u podstatných jmen je jedním z nejdůležitějších komponentů v jazykovém systému. Číslo podstatných jmen vyplývá ze skutečnosti, že podstatná jména pojmenovávají samostatně chápané jevy, obsahující v sobě moment kvantity. Vyjadřuje dva souvztažné údaje: jednotnost a blíže nevymezenou množnost. Protiklad jednotného a množného čísla není tak jednoznačně vyhraněný, zpravidla však jako příznakový člen vystupuje číslo množné, které má také jednotnější a výraznější vyjádření.¹ Právě kategorií čísla se v této bakalářské práci budeme zabývat, konkrétněji číslem u substantiv látkových a hromadných. Cílem této práce je zjistit, zda se zvolená substantiva dají použít nejenom v jednotném čísle ale také v množném. Dalším cílem je dozvědět se, jakým způsobem kategorie čísla mění význam slov a jak se substantiva látková a hromadná stávají počítatelnými. Východiskem našeho popisu budou dva nejdůležitější slovníky českého jazyka: *Slovník spisovného jazyka českého (1989)* a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)*. Zdrojem našich dat bude Český národní korpus.

Český jazyk má bohatou slovní zásobu, jedním z jejich důležitých prvků tvoří skupina singularia tantum, která je dost obšírnou složkou v českém jazykovém systému, z toho důvodu jsme se rozhodli zaměřit se pouze na názvy potravin, poživatin a názvy nápojů. Názvy potravin mají důležité místo v české slovní zásobě, a proto si myslím, že popis těchto substantiv by mohl být zajímavý a přínosný.

Teoretická část je rozdělená do čtyř kapitol s malými podkapitolami, ve kterých se budeme hlavně zabývat základními pojmy týkajícími se zvoleného tématu. Zároveň předložíme základní informaci o Českém národním korpusu a práci s ním. Nebude v nich chybět ani základní popis zkoumaných substantiv. Praktická část je rozdělená do tří kapitol. Každá kapitola obsahuje popis zvolených substantiv ze dvou slovníků: *Slovník spisovného jazyka českého 1989 (SSJČ)* a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2005 (SSČ)*. Zdrojem všech uvedených příkladů současného úzu je Český národní korpus. Pro vyhledání všech zvolených podstatných jmen jsme použili verzi psaného korpusu **SYN v4**. V závěru shrneme všechny nalezené údaje o zvolených substantivech a porovnáme je s výše uvedenými slovníky.

¹ Dokulil, M. (1964): *Významná slovenská práce o rodu, čísle a pádu podstatných jmen*. In: NŘ, ročník 47 (1964), číslo 2, s. 96-101

Teoretická část

1. Číslo podstatných jmen

1.1 Číslo

Číslo (numerus) - je gramatická kategorie jmen a také sloves, která uvádí počet účastníků děje. V této práci se hlavně budeme zabývat substantivy, tj. podstatnými jmény. Číslo podstatných jmen odráží existenci kvantitativních vztahů reálné skutečnosti a klade do protikladu vyjádření počtu jeden a počtu více než jeden.² Číslo podstatných jmen tedy zákonitě vyplývá z faktu, že podstatná jména pojmenovávají samostatně chápané jevy, které implikují možnost kvantity. Spolu s kategorií rodu a pádu je jmenné číslo gramatickým projevem substantivnosti slova.³ Podstatná jména většinou mají odlišné tvary pro označení jednoho předmětu – *číslo jednotné (singulár, zkratka sg.)* a pro označení dvou nebo více předmětů – *číslo množné (plurál, zkratka pl.)*. Číslo substantiv zároveň vyjadřuje rozčleněnost nebo nerozčleněnost dané skutečnosti, tj. tvar jednotného čísla ponechává rozčleněnost – nerozčleněnost nevyjádřenou (*písek, kamení, žactvo*), kdežto tvar množného čísla signalizuje rozčleněnost (*kameny, žáci*).⁴ Gramatické číslo je vyjadřováno koncovkami slovních tvarů. Soubor tvarů substantiva vytváří singulárové a plurálové paradigma. Číslo vedle podstatného jména se dá vyjádřit také zvláštním slovním druhem, číslovkami. Mezi číslovkami a jmenným číslem jsou určité zákonité souvislosti, které spolu s determinací a deixí jsou konstitutivními gramatickými příznaky některých parciálních významů singuláru a plurálu.⁵

Číslo podstatných jmen přejímají na nich závislé tvary slov (např. *rychlé vlaky, staré ženy*). Každý tvar jména užitý v kontextu má určité číslo. Izolovaný tvar může mít číslo obojí (*vesnice, stavení, blízka, blízke*).⁶

U podstatných jmen označujících jevy, které se mohou vyskytovat jak v jednom, tak v mnoha exemplářích, a jsou tedy počítatelné (souvztažné s číslovkami), se uplatňuje tzv. kusový singulár a plurál: zatímco kusový plurál vyjadřuje nějaké nevymezené množství předmětů (*ty, tři knihy*), kusový singulár vyjadřuje v základní platnosti jednotnost určitého předmětu (*ta, jedna kniha*). Jestliže podstatné jméno nepojmenovává určitý předmět, nýbrž kterýkoli jeden předmět nebo množství kterýchkoli předmětů téže třídy, jde o obecný singulár a plurál (*knihy je dobrý přítel, rád čtu knihy*). Množství přiřazené k jinému množství a na něm

2 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 16.)

3 Miko F., (1964, s. 58.)

4 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 161.)

5 Miko F., (1964, s. 59.)

6 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 161.)

závislé se zpravidla označuje plurálem, a to podílným (žáci měli s sebou *aktovky*), řidčeji (hlavně u názvů částí těla) podílným singulárem (žáci zvedli *hlavu* // *hlavy*).⁷

1.2 Singulár (jednotné číslo)

Jednotné číslo (singulár) – je gramatická kategorie označující skutečnost, která čítá jeden kus. Ve svém základním významu jednotné číslo vyjadřuje jednotu předmětu pojmenovaného podstatným jménem. Avšak v určitých případech, kdy jde o všeobecný, distributivní, hromadný anebo nevymezený význam singuláru, a v některých stylistických užitích zahrnuje tato jednotu také význam mnohosti. Pouze podle formy, bez pomoci kontextu, nemůžeme poznat, o kterou platnost jde. Proto singulár pokládáme za nepříznačnou kategorii.⁸

1.2.1 Singularia tantum

V českém jazyce existují substantiva, která se používají pouze v singuláru tj. v jednotném čísle. Podstatná jména, která lze použít pouze v jednotném čísle, nazýváme *singularia tantum*. Singularia tantum označují buď nepočítatelné věci (*písek*), nebo jevy (*spánek*), nebo více předmětů téhož druhu souborně (*ptactvo*). Existuje formálně-sémantická kategorizace těchto substantiv na jména *vlastní*, *abstraktní*, *látková* a *hromadná*. Singulárové tvary substantiv mohou vyjadřovat vedle početní jednoty singularitu, tj. nestrukturovanost, homogenitu, kvantovou neurčenost (nekvantovost, mimokvantovost), syntetičnost (u jmen hromadných). Mohou také odhlížet od příznaku mnohosti, pak stojí svou sémantikou mimo opozici *jednot x mnohost*.⁹ Singularia (singulárové tvary) zpravidla označují jevy vnímané jako nestrukturované, neohraňené, souhrnné nebo jedinečné. Podle míry ustálenosti bývají stylově příznakové. Skupiny jmen vyčleněné na základě společných morfologicko-sémantických znaků se obvykle označují jako *jména látková*, *jména hromadná* a *abstrakta*; asymetrické číselné paradigma mají také *vlastní jména*.¹⁰

7 Dostupné na <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5015>>

8 Miko F.(1962, s. 59.)

9 Štícha F.(2013, s. 302.)

10 Štícha F.(2013, s. 292.)

1.2.2 Substantiva abstraktní

Abstraktní podstatná jména označují názvy vlastností, stavů, dějů, tedy toho, co je ve své podstatě nehmotné. Omezení abstraktních podstatných jmen na singulárové tvary plyne z povahy jevů, které pojmenovávají jejich nefyzické objekty, zpravidla netvoří homogenní množiny.¹¹ Abstrakta pojmenovávající děje jsou odvozená od sloves (*myšlení, četba*). Abstrakta, která pojmenovávají vlastnosti, jsou odvozená od jmen přídavných (*moudrost svěřest*). Podle příručky M. Čechové se u takových podstatných jmen může vyskytnout plurálový tvar, pokud se z abstraktního jména stane konkrétní, např. *sladkosti* – sladké výrobky, *dobroty* – dobré pokrmy. Plurálové tvary abstrakt buď signalizují sémantický posun, nebo označují opakované děje, produkty anebo vlastnosti. Další příklady abstrakt: *vinařství, husitství, právo, baroko, členství, nebezpečí, lakomost, demokracie, dorozumění, vysvětlení, představivost, mysl, důvěra*, apod.

1.2.3 Substantiva látková (nevymezený singulár)

Kromě kusových jevů se v přírodě vyskytují rovněž jevy prakticky nerozdělitelné (voda, vzduch) anebo jenom bezvýznamně rozdělitelné, takže tvoří souvislé části skutečnosti. Jejich souvislost se nám jeví jako jednota, z toho důvodu jejich pojmenování mají tvary singuláru. (Miko F.(1964))

Látková jména označují látku, hmotu anebo materiál a mají tvar jednotného čísla. Mezi jména látková jsou řazeny názvy některých potravin (*maso, mouka*), nápoje (*mléko, pivo*), tekutiny (*benzín, olej*), kulturní plodiny (*čočka, obilí*), hmoty (*dřevo, železo*), přírodní jevy (*písek, vzduch*), kovy (*ocel, zlato*).¹² Substantiva látková se obecně tvoří pomocí sufixů *-ivo, -ina, -dlo*, např. *barvivo, kyselina, mýdlo*. Další příklady: *voda, cukr, písek, maso, mouka, tvaroh, mléko, pivo, benzín, olej, voňavka, čočka, obilí, zelí, světlo, vzduch, vápník* apod.

Cílem našeho výzkumu je zjistit, jestli se u těchto substantiv může vyskytnout plurálový tvar, který by vyjadřoval buď větší počet jednotlivin, nebo více druhů materiálu, jestli se mohou vyskytnout ve spojení s výrazem označujícím množství, tj. určitý počet látky, jestli mohou vyjadřovat druhové členění látek apod.

11 Štícha F.(2013, s. 293.)

12 Dostupné na webu: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=202>>

1.2.4 Kolektiva (hromadný singulár)

Ve vázaném množství prvek množnosti převládá nad prvkem jednoty. Při hromadných názvech je však tento poměr obrácený. Kolektiva odkazují na množství jevů jako ucelenou jednotu. Význam množství vylučuje plurál a počítání. Význam jednoty zase vylučuje vydělení jednotlivin. (Miko F.(1964))

Kolektiva, tj. *podstatná jména hromadná* – jsou názvy souborů, tvořených diskrétními jednotlivinami, názvy lidských a zvířecích kolektivů, rostlinných porostů, souborů věcí a přírodních jevů, např. *hmyz, dobytek, drůbež, mládež* a řada těch odvozenin příponami *-í, -ctvo, stvo, a -oví* např. *zrní, žactvo, obyvatelstvo, cukroví*.¹³ Plurálové tvary kolektiv se vyskytují zejména u těch, které označují snadno delimitovatelné a kvantifikovatelné soubory. V tomhle případě kolektiva jsou slučitelná se základními číslovkami, např. *dvě stáda ovcí*. Podstatná jména hromadná lze počítat jako celky – ve spojení s druhovými číslovkami (*dvojití cukroví* – jako dva druhy cukroví) anebo pomocí neurčitých kvantitativních výrazů (*mnoho, málo*).¹⁴ Naším cílem je zjistit jestli tato substantiva opravdu své tvary množného čísla vytvářejí omezeně. Pokud jím chceme vyjádřit druhovou různorodost (*bzučení podivných hmyzů*) nebo kvantifikovat více jednotlivých celků (*dvě znepřátelená vojska*) přidáme k daným substantivům jména označující mnohost, např. *hejna husí*.

Stejně jako u běžných podstatných jmen i u jmen hromadných můžeme určit všechny gramatické kategorie (rod, deklinační vzor, životnost x neživotnost). Rod a vzor určujeme stejně jak u běžného podstatného jména. Kolektiva jsou převážně substantiva vzoru středního (vzor město nebo stavení) nebo rodu mužského neživotného (vzor hrad). Například: *letectvo* - rod střední, vzor město; *lid* - rod mužský neživotný, vzor hrad. Co se týče životnosti, můžeme říct, že gramatický rod kolektiv je vždy neživotný, i když kolektiva často označují názvy lidí a zvířat.

Další příklady: *listí, stromoví, křoví, panstvo, námořnictvo, letectvo, cukroví, hmyz, skot, ptactvo, loďstvo, dobytek, drůbež, dříví, kamení apod.*

1.3 Plurál (množné číslo)

Plurál (číslo množné) – je gramatická kategorie čísla, která označuje skutečnost, ve které se jedná více než o jeden kus. Množné číslo zpravidla vyjadřuje „ne jednotu“ (mnohost) předmětu, pojmenovaného podstatným jménem. Podle toho by mělo být příznakovou kategorií. Avšak plurál taky občas zahrnuje v množnosti jednotu, což nazýváme jednotkový a

13 Cvrček V. (2010, s. 137.)

14 Dostupné na webu: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=202>>

pomnožný plurál, např. *jedny cigarety, jedny hodinky*. Těchto případů je však podstatně méně. V rámci podstatných jmen má množné číslo celkově jednotnější a výraznější vyjádření. Plurál se tedy jeví jako příznakový, což se projevuje na jeho shodě. Například sloveso být ve větě s pomnožným podstatným jménem je vždy v plurálu, bez ohledu na to jestli, pomnožné substantivum je podmětem anebo přísudkem.¹⁵ Plurálové tvary se nepokládají za samostatná slova, i když se občas vyskytují supletivní tvary (substantiva s odlišným kořenem) v singuláru a plurálu, například *člověk x lidé, dítě x děti*, a také některá jména jen v plurálovém tvaru (*nůžky, kamna*) nebo v singulárovém (*stavení*).

1.3.1 Vázaný plurál

Při pojmenování běžných jevů, které se vyskytují v jednom exempláři také v množství, vycházíme z jednoho reprezentantu jevu, přitom množství pociťujeme jako příznakové. Při některých kusových jevech vycházíme spíše z množství a jednost vnímáme jako příznakovou. Jsou to jevy, které se vyskytují převážně v množství, tj. jsou vázané na množství. Proti volnému množství kusového plurálu se základním pojmenováním v singuláru máme tady vázané množství s obyčejným plurálem a s příznakovým singulárem (*vlasý, oči, maliny*). Počítání tedy už není potřebné, dokonce není potřebné ani užití číslovky. Pokud se počítání vyskytne, považuje se jako příznakové (*pět vlasů, šest očí, tři maliny*).

Skupiny substantiv s takovým poměrem číselných kategorií::

1. Části těla (*oči, nohy, rty*)
2. Části oděvu (*bačkory, papuče, rukavice*)
3. Názvy plodů a rostlin, anebo jejich části (*bobule, třešně, ořechy, plody*)
4. Názvy potravin (*cigarety, piškoty, tyčinky, věnečky*)
5. Věci, zařízení, názvy výrobků a materiálů (*karty, klíče, náboje, náušnice*)
6. Různé jiné konkrétní jevy (*bublíny, mraky, oblaky, slzy, hory*)
7. Abstrakta (*kroky, metody, námitky, síly, slova, schopnosti*)
8. Lidské kolektivy (*děti, milenci, novomanželé, rodiče, snoubenci*)
9. Kolektivy zvířat (*koně, krávy, slepice, bacily, bakterie*). (Podle F. Mika, 1964)

1.3.2 Pluralia tantum

Pluralia tantum anebo *pomnožná substantiva* například jako *vrata, nůžky, šaty, kamna, kleště* mají jen tvar množného čísla a označují zpravidla jenom jeden předmět anebo entitu. Plurálové tvary vyjadřují komplexnost, strukturovanost, heterogenitu, které se projevují jako kvantovost, analytičnost, zejména u jmen pomnožných. Hraničním případem mezi

15 Miko F.(1964, s. 59.)

pomnožným jménem a běžným plurálem jsou slova, která vyjadřují mnohost a existuje k nim singulár s blízkým významem, např. *boty* x „*pár bot*“. Některá pluralia tantum lze počítat pomocí druhových číslovek (*jedny rukavice*).¹⁶ Mezi pluralia tantum tedy řadíme:

- názvy podvojných předmětů, které jsou složeny ze dvou částí: *nůžky, kleště, kalhoty, tepláky, plíce, vrata, brýle*.

-názvy složitějších nástrojů, souborů, které jsou složeny z více částí: *housle, kamna, hodinky*.

-názvy časových období, svátků, které jsou složeny z několika anebo více dnů: *Vánoce, Velikonoce, Dušičky, Hromnice, hody*.

-některá vlastní jména pomístní a místní, názvy pohoří anebo názvy zemí: *Krkonoše, Tatry, Čechy, Uhry, Budějovice, Říčany*.¹⁷-názvy podniků a obchodů: *Potraviný, České dráhy*.

Při apelativních pomnožných substantivech je možné počítání pomocí skupinových číslovek, např. *dvoje kalhoty*, případný singulár v tomhle případě není souměrný se singulárem, např. *jenda kalhota*. Pluralia tantum v různých gramatikách se staví do protikladu k tzv. singulariím tantum, které mají pouze tvar jednotného čísla. Podle slovenského jazykovědce F. Miko (1964) tvoří pluralia tantum zvláštní skupinu v protikladu k substantivům obyčejným, majícím tvary singuláru a plurálu. Pluralia a singularia tantum tedy nesouvisí přímo a nemůžeme je dát do bezprostředního vztahu. Kromě toho singularia tantum netvoří ani významově ani gramatickým příznakem jednotnou skupinu.¹⁸ Co se týče určování rodu a vzoru jmen pomnožných, substantiva která mají koncovkou *-a*, řadíme do středního rodu a skloňujeme je podle vzoru *město (kamna, ústa)*. Substantiva, mající jiné koncovky, určujeme podle 2. pádu (např. *prázdniny bez prázdnin, Vánoce bez Vánoc, Budějovice bez Budějovic*). Tady můžeme rozlišit vzory žena a hrad, případně vzory ženského rodu (píseň, růže) mužský vzor stroj. Občas se ve slovnících uvádějí i dva vzory, proto tohle určování není jednoznačné.

1.3.3 Duál (dvojné číslo)

Současná čeština zahrnuje dvě mluvnická čísla, jednotné a množné. Stará čeština, jak ji máme dochovanu v literárních památkách 14. a 15. století, měla tzv. dvojné číslo, *duál*. Dvojné číslo vyjadřovalo nejenom počet jeden proti více, ale i počet *dva*. Šlo tedy o trichotomický protiklad jednotliviny, dvojice jednotlivin a množství jednotlivin vyššího než dvě. Ze sémantických hodnot, kterými jsou *singularita, dualita a pluralita*, se vytvořily dvojice: singularita a pluralita, kterých se užívá v současné češtině. Zbytkové duálové tvary dnes patří k plurálovým tvarům.¹⁹ V současné češtině se nezachoval celý deklinační systém čísla dvojného,

16 Cvrček V. (2010, s. 138.)

17 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 161.)

18 Miko F. (1964, s. 74.)

19 Štícha F.(2013, s. 293.)

pouze číslovka *dva* a *oba* má plný duálový systém skloňování (*dva, dvě, oba, obě, dvou, obou, dvěma* a *oběma*). Substantiva označující jevy, které se vyskytují v páru, tj. u názvů některých tělesných orgánů, si zachovala zbytky tvaru dvojného čísla. K takovým názvům patří: *ruce, nohy, prsa, kolena, ramena, oči* a *uši*. V dnešní češtině existuje duálový skloňovací systém vedle novějších analogických tvarů (2. pád. *noh* x *nohou*, 6.pád *nohách* x *nohou*). Pokud podstatná jména *ruce, nohy, oči, uši* označují části těla lidí či zvířat, jsou v 7. p. mn. č. zakončena na -a, a to i v případě, že jde o zdobněliny stejného významu (tedy ‚části těla‘). Jestliže jsou tato podstatná jména rozvíta přídavnými jmény, zájmeny či číslovkami, i ony budou zakončeny v 7. p. mn. č. na -a. Dnešní čeština číslo dvojné tj. duál jako samostatnou kategorii už nemá, jen u některých substantiv se vyskytují zvláštní tvary, které se považují za nepravidelné tvary množného čísla. Původní duálové tvary dnes slouží pro označení částí těla.²⁰

1.4 Číslo u proprií (u vlastních jmen)

Vedle běžných podstatných jmen se singulárem a plurálem máme ještě příznakové skupiny, ve kterých substantiva v důsledku zvláštního významu v čísle, mají určité zvláštnosti. Jde tedy o *vlastní názvy*. *Vlastní názvy*, tedy *propria*, označují jedinečné předměty a jevy, např. *Francie, Praha, Venuše*. Vlastní jména odlišují určitého jedince nebo jednotlivinu od ostatních téhož druhu. Jsou spjata s jediným označovaným objektem. Základní funkcí vlastních jmen je identifikovat jednotliviny, nikoli denotovat je přiřazením ke třídě jevů. Omezení číselného paradigmatu tedy neplyne z limitů sémantických, ale z komunikační funkce proprií.

Při pojmenování osob jsou dva rozlišení, jedním je rodinné druhým je osobní (příjmení a jméno). Rodinné příjmení odlišuje jedince od příslušníků jiných rodin, ale přitom ho neodlišuje od příslušníků té samé rodiny. Pro rozlišení uvnitř rodiny jsou osobní jména. V rámci rodiny, příjmení je tzv. *skupinovým názvem*, čímž můžeme pojmenovat více osob, příslušníky té samé rodiny. (např. Novákoví.). (Miko F. 1964)

Při tvorbě tvarů množného čísla tak u vlastních jmen dochází k přenášení názvu jednoho objektu na mnoho jiných na základě společných rysů, např. *Einsteinů není mnoho* (tady se jedná o metaforické přenesení) anebo *několik Munchů v pražské galerii*. (metonymické přenesení). Jev, při kterém vlastní názvy, tj. *propria* se stávají obecnými tj. apelativy, se nazývá *apelativizace* vlastních názvů. Např. *Xantipa* jako Sokratova manželka (*proprium*) x *xantipy* jako zlé ženy (*apelativum*).²¹ Při apelativizaci tato substantiva mohou získat tvar množného čísla. Plurálové tvary proprií označují sumy nositelů téhož jména anebo

20 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 163.)

21 Čechová M. a kolektiv (2011, s. 162.)

značky. Plurál vlastních jmen může souviset s významovými změnami slova, a to s metonymickým přenášením názvů umělců na jejich díla, názvy knih a časopisů na jejich výtlačky, názvy výrobků na vyrobené kusy (např. *vyrábíme Lípu, Spartak, Škodu x vyrábíme lípy, spartaky, škody.*) (Miko F. 1964)

Zvláštní skupinou jsou obyvatelské a národní jména. Obyvatelů obcí a měst, anebo krajů a států nerozlišujeme od sebe jako jedince (Pražan, Čech, Slovák), ale jako skupiny (Pražané, Češi, Slováci). Základním tvarem, ve kterém tato jména figurují jako vlastní, je plurál. Daný plurál má pojmenování propriální plurál, který zároveň je shrnujícím a skupinovým. (Miko F. 1964)

2. Kolokace a kolokabilita

2.1 Kolokace

Kolokace, též slovní spojení, je spojení více slov, které spolu souvisí gramaticky i sémanticky a vytváří *víceslovné pojmenování*. Tvoří tak podobně jako slovo *lexikální jednotku*.

Víceslovné pojmenování (sousloví) je spojení dvou či více slov, která však tvoří z významového hlediska nerozdělený celek. Vyskytuje se nejčastěji jako odborný název (termín), např. kyselina sírová, violka vonná, skok o tyči, či frazeologické spojení (frazém).

Frazém nebo *frazeologismus* je ustálené spojení slovních tvarů, slov s vlastním významem. Jedná se například o sousloví, rčení, pořekadlo, přirovnání anebo přísloví. Frazeologismy většinou výrazně posunují původní význam slov směrem ke zcela jinému smyslu sdělení, např. *čistota půl zdraví, první poklad je zdraví*, apod.

Lexikální jednotka je sekvence písmen, číslic a dalších specifických znaků používaná pro označení určitého pojmu. Lexikální jednotka je reprezentována převážně slovním vyjádřením, obvykle ve formě substantiva nebo substantivního spojení. Je to abstraktní jednotka lexikálního subsystému nadřazená všem svým konkrétním manifestacím v řečových řetězcích, tj. zahrnující u ohebných slov všechny gramatické tvary (*houbař, houbaře, houbařem; mluvím, mluví, bude mluvit*).

2.2 Kolokabilita

Kolokabilita je spojitelnost anebo kombinovatelnost paradigmatu nebo jeho členu vůči jinému nebo jiným paradigmátům nebo jeho členům. Jinými slovy *kolokabilitou* nazýváme obecnou schopnost slova a dalších jednotek se pojit v textu s jinými. Na úrovni gramatické, respektive morfologicky vyjadřovaném se jí obvykle říká valence. *Valence* je kolokabilitou

paradigmatu, třídy vůči jiným paradigmátům. Pokud mluvíme o valenci u individuálního slova, např. dát někomu něco, je to jen průmět, realizace valence celého paradigmatu do jednoho prvku a není pro tento prvek nijak individuálně specifická.²² Slova umožňující pouze jediný souvýskyt se nazývají *monokolokabilní* (např. *tratoliště* lze použít pouze ve spojení se slovem *krev*, *tratoliště krve*). Pokud spolu dvě slova netvoří v žádném smyslu smysluplnou kombinaci (*unavená cesta*, *zuřivě spát*, *zpívat oběd*), jsou to slova sémanticky vzájemně neslučitelná, *inkompatibilní*. Analogicky jsou slova, v každé smysluplné kombinaci vzájemně kompatibilní a existuje mezi nimi *kompatibilita*.²³

2.3 Typy kolokací

Kolokace je obtížné sémanticky definovat a třídit, protože jsou hraničním jevem mezi lexikální a gramatickou rovinou. *Kolokace* dělíme na *systémové*, *textové* a *textově-systémové*.

Systémové kolokace jsou pravidelné a nepravidelné. Mezi pravidelné kolokace řadíme termínové kolokace a propriální kolokace. U termínových kolokací se jedná o víceslovné termíny, např. *cestovní kancelář*, *lodní doprava*, *kyselina sírová*. Pokud mluvíme o nepravidelných kolokacích, především jedná se o idiomy a frazémy, např. *bez nadsázky*, *ležet ladem*, *jen aby*. I zde, stejně jako u termínových kolokací, nastává problém ustálenosti. Ustálenost/neustálenost lze ověřovat v korpusech, v ostatních případech se jedná o individuální kolokace. Idiomatické kolokace mohou přesahovat i do termínů; např. *černá díra* přesahuje do astronomie (Čermák 2001, 228).

Textové kolokace jsou také pravidelné a nepravidelné. Pravidelné kolokace se dělí na běžné kolokace a analytické kombinace tvarů. U běžných kolokací se jedná o gramaticko-sémantické kombinace typu *letní dovolená*, *teplé podnebí*, *starověké památky*, *jižní pobřeží* nebo *právě ten*. Tento typ tvoří přechod ze systému do oblastí neustálených kolokací, z nichž sestává velká většina našeho běžného vyjadřování. Jedná se o velmi velkou a těžko postižitelnou oblast, lze ale přesto vymezit dvě skupiny: zaprvé typ explicitní specifikace, např. *dovolená* a uvedená specifikace *letní*; zadruhé typ evaluativní využívající možnost zaujetí stanoviska, např. *snadná odpověď*, *právě ten* (Čermák 2001, 228–229).

Analytické kombinace tvarů jsou analytické formy typu *šel by*, *byl zapsán*, *vzpomínající si*. Nejedná se přímo o kolokace, ale o pravidelné, neustálené formy lexémů jednoslovných (Čermák 2001, 229). Mezi nepravidelné kolokace řadíme individuální metaforické kolokace, náhodné sousední kombinace a jiné kombinace. V případě individuálních metaforických kolokací je řeč o autorských metaforách, např. *třeskutě vtipný* nebo *virové hrátky*. Tyto

22 Čermák F. a Holub J. (2005, str. 11-12.)

23 Čermák F. a Holub J. (2005, str. 14-15.)

kolokace by neměly být spojovány jen s texty básnickými, spíše se jedná o drobné individuální posuny úzu, občas je užívá každý mluvčí. Hlavním problémem je odlišit je od běžných kolokací (Čermák 2001, 229–230).

Textově-systémové kolokace jsou běžné kolokace uzuální, kam řadíme lexémy typu *prát prádlo, nakrájet nadrobno, umýt si ruce, nastoupit do tramvaje*. Uživateli jsou vnímány různě, v zásadě však tvoří přechod mezi termínovými a běžnými kolokacemi. Ne každý vykonává výše uvedené činnosti, proto není tento typ kolokace vnímán všemi uživateli stejně (Čermák 2001, 230–231).²⁴

3. Český národní korpus

3.1 Co je korpus

Korpus je rozsáhlý soubor autentických textů, který je převedený do elektronické podoby pro jednoduché vyhledávání určitých jazykových jevů, slov a slovních spojení. Zachycuje výskyt jak psaných tak i mluvených textů. Příklady vyhledáváme pomocí kolokací. Kolokace je slovní spojení, které spojuje více slov tak, aby spolu souvisela gramaticky i sémanticky a vytvářela víceslovné pojmenování. Korpus zobrazuje jazykové jevy v jejich přirozeném kontextu, na základě reálných dat umožňuje vytvářet podložený jazykový výzkum. Vznik korpusu by vždy měl být podřízen jeho účelu, od toho se odvíjí i jejich klasifikace.

Korpusy se třídí podle různých kritérií:

1. z hlediska počtu jazyků: jednojazyčný a vícejazyčný,
2. z hlediska tématu ap.: obecný a specializovaný,
3. z hlediska modu: psaný a mluvený,
4. z hlediska časového záběru: synchronní a diachronní,
5. z hlediska „archeologického“: synchronní a archivní,
6. z hlediska vymezeného účelu: různé²⁵

Při práci s korpusy pro zadávání dotazů v korpusových manažerech se používá dotazovací jazyk. Dotazovací jazyky jsou jazyky používané v informatice k dotazování databázových systémů; každý takový systém používá nějaký dotazovací jazyk s přesně definovanou syntaxí. (wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:dotazovaci_jazyk?redirect=1)

Konkordance představuje všechny doklady (výskyty) hledaného jevu v korpusu spolu s okolním kontextem. V praxi se v rámci konkordance rozlišuje KWIC (tj. key word in context), tedy hledané slovo/jev a jeho pravý a levý kontext. Jeden řádek konkordančního

²⁴ Čermák, F. (2001, s 223–232.)

²⁵ Dostupné na webu: <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus>>

seznamu se označuje jako konkordanční řádek(wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:konkordance). Konkordanční seznam eviduje všechny výskyty hledaného jevu v korpusu, je nejběžnějším výsledkem dotazování korpusu.

3.2 Jednotlivé korpusy ČNK

ČNK byl založen v roce 1994 při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Ústavu Českého národního korpusu. Cílem ČNK je vytvářet a zpřístupňovat rozsáhlá jazyková data pro výuku a výzkum ve formě elektronických korpusů. Volba korpusu vhodného pro řešení dané výzkumné otázky je důležité rozhodnutí, které je nutné učinit ještě před samotným započítáním výzkumu. Spektrum korpusů dostupných v projektu *Český národní korpus* se neustále rozšiřuje, jak ukazuje jejich seznam, bylo proto nutné způsob výběru korpusu v rozhraní KonText přizpůsobit jejich rostoucímu počtu.²⁶

ČNK zahrnuje následující složky:

- synchronní korpusy psané, řada SYN
- synchronní korpusy mluvené, zejm. řadu ORAL
- diachronní korpus DIAKORP
- paralelní korpus InterCorp²⁷

Zkoumání slovní zásoby je jednou z oblastí, kde korpusová data pomáhají nejvíce. Je důležité využít statistické funkce *Kolokace* a setřídění slov, se kterými se hledané slovo spojuje, buď na základě absolutní anebo relativní frekvence. Takovým způsobem můžeme zjistit spojitelnost málo frekventovaných slov anebo zjistit význam méně známého slova. Některá substantiva se užívají jen s omezeným okruhem sloves.²⁸

3.3 Příklady vyhledávání zkoumaných příkladů na základě ČNK

Naším cílem je pomocí ČNK zjistit, jestli substantiva *singulatia tantum* se užívají v množném čísle, pokud ano, pak v jakém kontextu se užívají a jak jsou odlišná. Budou nás zajímat především názvy jídla užívané ve tvaru singuláru. Za tímto účelem budeme v praktické části používat korpus **SYN v4**. Co se týče typů dotazování, zvolená substantiva, budeme vyhledávat v *Základním* typu dotazování a pomocí **CQL**.

Do položky *Volba korpusů* zadáme korpus **syn v4**. a nastavíme typ dotazu **CQL**. Pro zvolené substantivum např. *zelenina* vytvoříme dotaz [tag="...P.*"&lemma="zelenina"],

26 Dostupné na webu: <<http://wiki.korpus.cz/doku.php>>

27 Dostupné na webu: <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus>>

28 Čermák F., a Blatná R., (2005, s. 28)

pomocí něhož najdeme výše uvedené substantivum ve všech tvarech množného čísla. Zvláštní pozornost musíme věnovat pádové homonymii, která je u každého substantiva jiná. Jako příklad můžeme uvést substantivum *zelenina*, v jejímž paradigmatu nalézáme homonymii tří pádů: 2. pád jednotného čísla, tj. tvar *bez té zeleniny*, 1. pád množného čísla *ty zeleniny* a 4. pád množného čísla *ty zeleniny*, anebo např. substantivum *žito*, kde jsou homonymní koncovky dvou pádů: 2. pád jednotného čísla, tvar *bez toho žita* a 1. pád množného čísla, tvar *ta žita*. Tuto homonymii ČNK občas nerozeznává a z toho vyplývá, že na počet výskytů, který se objeví ve výsledcích, nelze spoléhat stoprocentně. Chceme-li být přesnější, máme možnost v **SYN V4** zvolené substantivum zadat např. spolu s adjektivem nebo zájmenem v příslušném pádu. V typu dotazování **CQL** zadáme substantivum *zelenina* a adjektivní koncovku *-ých* [word=".*ých"][lemma="zelenina"] a získáme 440 různých konkordancí podstatného jména *zelenina* v kolokaci s adjektivem v genitivu množného čísla (př: *což je důležité u plodonosných zelenin*). Takto si vytvoříme přesnější přehled užití substantiva *zelenina* v plurálu.

Základní typ dotazu umožňuje najít dané slovo v jakémkoliv tvaru. V případě substantiva *zelenina* ho můžeme využít pro zjišťování výskytu tvaru genitivu plurálu *zelenin*. Ten je totiž jedinečný a nemá tedy homonymní tvar. Uvedeným dotazem rovnou získáme 1266 výskytů 2. pádu množného čísla *zelenin*.

Pomocí **SYN V4** také zjistíme nejfrekventovanější „prostředí“, tedy styl, žánr a typ textu, v nichž se zvolené substantivum nejčastěji vyskytuje. Substantivum *zelenina* ve tvaru množného čísla například najdeme ve většině případů v publicistice, zejména v kuchařkách a časopisech pro domácnost. (*Z výsevů předpěstováváme další druhy zelenin pro venkovní záhony i vytápěné prostory*. Časopis: Dům a bydlení) Chceme-li se dozvědět, jestli se tento tvar najde v beletrii, specifikujeme kontext, v korpusu zvolíme položku *Beletrie*, čímž omezíme rozsah prohledávaných textů. V krásné literatuře se substantivum *zelenina* v plurálu vyskytuje pouze osmkrát. Zadáme-li dotaz pouze pro odbornou literaturu, najdeme 20 výsledků.

Pro zjištění konkrétního pádu lze též použít typ dotazování pomocí **CQL** vytvořením dotazu např. [tag="...P3.*"&lemma="zelenina"] pro 3. pád. plurálu. Je tedy zřejmé, že pro zjišťování výskytu plurálových tvarů v různých pádech je třeba volit různé typy dotazů.

4. Základní informace o zvolených substantivech

Předmětem práce je analýza užití plurálových tvarů u vybraných názvů substantiv obvykle označovaných za *singularia tantum*. Účelem je podle kontextu zjistit jejich výskyt v množném čísle, určit, jestli jsou dané tvary použity správně, a posléze je popsat. V českém jazyce je substantiv, majících tvar pouze jednotného čísla, dost velké množství, z toho důvodu jsme se rozhodli zaměřit se pouze na názvy potravin (*ovoce, zelenina, nápoje, bylinky, luštěniny* a jiné), a pokusíme se objasnit jejich význam. Záměrně byly vybrány ty názvy potravin, které se dnes vyskytují většinou pouze v singuláru. Názvy potravin jsou do značné míry součástí základní slovní zásoby, a proto si myslím, že bude velmi zajímavé je popsat z hlediska dnešního užití. Budeme se zabývat nejenom jednotlivými názvy jídla, tj. *hyponymy*, ale i některými *hyperonymy*, jako jsou *ovoce a zelenina, pečivo* apod.

Hyperonyma jsou slova významově nadřazená. Můžeme proto například říct, že slovo *zelenina* je hyperonmem ke slovu *mrkev*. *Hyponymum* je opakem *hyperonyma* a označuje konkrétnější pojem než slovo jiné. Jsou významově podřazená.

Zvolili jsme 21 názvů. Všechny příklady jsou roztrženy do tří kapitol: 1. *Názvy nápojů*; 2. *Názvy potravin a poživatin*; 3. *Názvy kulturních plodin*. Příklady v každé kapitole jsou seřazeny tematicky. Substantiva mající podobný výskyt a význam jsou zařazena do téže kategorie, v rámci této kategorie jsou stejným způsobem popsána (např. substantiva *angrešt a rybíz*). Do téže kategorie byl zařazen název i jeho *deminutivum*. (např. *cukroví a cukrovíčko*). Celkově zvolená substantiva se skládají z pěti hyperonym (tj. *ovoce, zelenina, cukroví, pečivo a obilí*) a šestnácti hyponym (*káva, malinovka, med, mouka, sůl* apod.). Každé zvolené heslo obsahuje informaci ze slovníků. (Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005, dále SSČ), Slovník spisovného jazyka českého (1989, dále SSJČ) a Příruční slovník jazyka českého (1957, dále PSJČ)).

Praktická část

5. Názvy nápojů

5.1 Káva

Podle Slovníku spisovného jazyka českého (dále SSJČ) se používá označení *káva* pro semena kávovníku, *káva* může být zelená, pražená apod. Dalším významem substantiva *káva* je aromatický nápoj připravovaný z rozemletých pražených semen kávovníku. *Káva* je substantivum látkové, ve významu tekutiny, což znamená, že u tohoto substantiva by měl převažovat singulár. V tomto případě *káva* může být *mletá*, *instantní*, *zrnko kávy*, ve všech těch případech dominuje singulár.²⁹ Údaje o čísle daného substantiva tento slovník neuvádí. Podle našeho výzkumu jsme zjistili, že substantivum *káva* se docela často vyskytuje také v plurálu. Konkrétněji ve významu druh *kávy* anebo dávky *kávy*, které se většinou pojí se substantivem *šálek*.

Příklady:

"...*Obsah kofeinu v jednom šálku kávy je různý podle druhu kávy . V arabice , která se vyskytuje spíše v **kolumbijských a brazilských kávách** , je obsah kofeinu 0,8 - 1,6 %*"

Tady se popisují druhy *kávy*, jelikož těch druhů je hodně jak v Kolumbii, tak i v Brazílii, dané substantivum bylo použito v plurálu, tj. pro označení velkého počtu druhů.

Dalším příkladem pro označení druhu *kávy* jsme uvedli:

"... *Avšak , jak zdůrazňují odborníci , mohou být opravdu jen dobré , nikoli skvělé . V **bezkofeinových kávách** nižší kvality jsou totiž často odstraněny i základní chuťové složky*"

V dalších příkladech uvidíme využití substantiva *káva* v plurálu, pro určení velké dávky. Při tom, jak vidíme, pro označení velkého množství anebo velké dávky substantivum *káva* používáme buď číslovku, nebo příslovce míry (*tolik*, *velmi*, *kolik*).

"...*Opravdu se českým animátorům povedl ! Divím se , že **po tolika kávách** si ani jeden nepotřeboval odskočit . Na výlet jen tak nezapomeneme ! Na spodní fotografii je Denisa Mihálová z Tachova*"

"... *V jedenáct hodin , **po třech kávách** , jednom čaji a jednom sladkém pletenci (není divu , že detektivové nosí plandavé kabáty a pršipláště) se otevírají dveře a ukazuje se v nich Liz*"

29 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

Z výše uvedených příkladů můžeme usoudit, že když se mluví o dávkách kávy, lze dané substantivum použít v množném čísle. Slova jako *tři* anebo *tolik* poukazují na to, že daná spojení mají skrytý kvantifikátor, nejčastěji jim je *šálek*. Z výrazu *po tolika kávách* víme, že autor má na mysli *po tolika šálkách kávy*, *po třech kávách* x *po třech šálkách kávy*. Je zajímavé to, že jakmile použijeme substantivum *káva* s kvantifikátorem *šálek*, substantivum *káva* automaticky získává význam látkovosti, a automaticky se převádí do singulárového tvaru. Podobným způsobem se využívají i látková substantiva jako *čaj*, *pivo* apod. Porovnáme: *tři kávy* x *tři šálky kávy*; *dvě piva* x *dvě láhve piva*; *dva čaje* x *dva hrnečky čaje*.

Substantivum *káva* lze použít v případě, kdy se mluví např. o důvodu setkání nebo jako označení akce. Například *jít na kávu*, *pozvat na kávu* apod. V daném kontextu substantivum *káva* lze použít i v plurálu. Příklad:

"...*Položím si ho na stůl a odcházím ještě na kafe do kavárny v přízemí . Za tu dobu v Evropské komisi jsem už odhalila , že **na společných kávách** se toho dozvím kolikrát nesrovnatelně víc , než kdybych dvě hodiny seděla v kanceláři a sebedpilněji četla . Kolikrát už prospěla takto získaná informace celé Formuli ! ..."*

Z výše uvedeného příkladu vidíme, že tady množné číslo substantiva *káva* poukazuje na pravidelnost anebo na počet schůzek autora. Znamená to že "*na kávu*" chodí pravidelně, při tom mají schůzky nějaký účel, třeba zvědavost.

Podle prozkoumaných příkladů jsme zjistili, že užití plurálu u látkového substantiva *káva* je možné, pokud dané substantivum použijeme podle kontextu s pojmem, pomocí kterého se podstatné jméno *káva* stane počítatelným. Takovými pojmy mohou být substantiva označující určitou nádobu, například *šálek*. Substantivum *šálek*, podobně jako další substantiva označující nádoby a další měrné jednotky, má úlohu kvantifikátoru. Samostatně se látkové substantivum *káva* v plurálu nepoužívá, vždycky ho musíme udělat počítatelným. Počítatelnost můžeme vytvořit pomocí *základní číslovky* anebo *příslovce míry*. Z kontextu ale musíme pochopit, že se jedná o označení nádoby, ve které ta káva je. Samotné označení nádoby coby kvantifikátoru se nepoužívá. Pokud ho použijeme, substantivum *káva* se automaticky stane singulárovým. Pro příklad *dva hrnky kávy* (*hrnek* – kvantifikátor, *káva* v singuláru) x *dvě kávy* (*káva* v plurálu).

5.2 Malinovka (limonáda)

Malinovka je hovorový výraz pro malinovou limonádu. SSJČ sice uvádí tvar množného čísla jako *malinovek*³⁰, v praxi zase vidíme, že substantivum *malinovka* je singulárové a skoro vždy se používá v běžném tvaru jednotného čísla. Internetová příručka (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) zase uvádí celý systém skloňování substantiva *malinovka* v plurálu, ale pády jako Dativ a Lokál se v korpusu **SYN v4** vůbec nevyskytují. Celkově jsme našli pouze pět příkladů substantiva *malinovka* v plurálu. Všechny příklady jsou z publicistického stylu. Také musíme poznamenat, že substantivum *malinovka*, podle našich příkladů, vždy předpokládá výskyt s kvantifikátorem, tj. se substantivem označujícím nějakou nádobu (určitou nádrž), díky čemu vlastně *malinovku* lze počítat. Takové substantivum se v kontextu neuvádí, ale jenom předpokládá. Takovým slovem skoro vždy je *láhev* anebo *sklenice*.

Příklady:

"...Objednali jsme si něco k pití a jídlo . **Dvě malinovky** a pivo nám zmatený číšník přinesl docela brzy , ale na jídlo jsme čekali přesně hodinu ! Tedy manžel a já . Na dceru prý zapomněli . Právě na tu , která měla největší hlad"

"... 6 Televizi Pětka jsme v listopadovém Kulturáku už při jejím startu velké šance nedávali . " Věřím , že rozhodne kvalita . Že se celebrit z výprodeju a **dvoulitrových malinovek** bez malin zato s čpavkem za pět korun přejíme , " psal tehdy v komentáři Ondřej . A na jeho slova došlo dřív než čekal"

Z výše uvedených příkladů vidíme, že plurál u substantiva *malinovka* se vyskytuje pro označení většího počtu kusů. Pro označení množství se zase substantivum *malinovka* v plurálu používá buď s číslovkou anebo s kvantifikátorem a také s příslovcem míry. Vždycky to tak ale není. Další příklad svědčí o tom, že zkoumané substantivum *malinovka* v plurálu autor použil pouze pro označení množství.

Příklad: "... Jsme v Modravě , obci složené ze tří částí : Filipova huť – Modrava – Vchýnice-Tetov , kterou neživí daně z prodaných **fidorek a malinovek** , ale daně z Bakaly a těch druhých . „ Pan Bakala tu má trvalé bydliště , a i když se odstěhoval , jezdí sem několikrát do roka"

V daném kontextu *malinovky* označují počet prodaných kusů tj. láhví nebo sklenic. Podívali jsme se také na substantivum *limonáda*, které má v **SYN V4** mnohem větší výskyt než *malinovka*, z čehož lze odvodit, že výskyt substantiva *limonáda* v plurálu je mnohem běžnější než výskyt substantiva *malinovka*. Obě substantiva se v některých případech používají stejným způsobem, s označením nádoby jako kvantifikátoru, tj. *láhví* anebo *sklenic*.

30 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

Příklad:

"... *OPAŘANY (kli) - I sirénu zabezpečovacího zařízení ukradl zloděj , který se vloupal do prodejny Jednota v Opařanech na Táborsku . Kromě ní si odnesl zásobu cigaret , 20 lahví limonád , 10 lahví vína a další zboží . Škoda činí 123 500 korun .*
..."

Z příkladu vidíme další počet kusů, tedy lahví *limonád*. Zde se vyskytuje plurálový tvar *limonád* po kvantifikátoru *lahví*, což není příliš časté.

To však není jediný způsob využití substantiva *limonáda* v plurálu. Také jsme našli podstatné jméno *limonáda* v plurálu, ve smyslu *druhu* anebo *typu* daného nápoje.

Příklad:

1."... *Podle IVVM nevyvolaly mezi lidmi strach při nákupu potravin ani nedávné informace o závadnosti kuřat a limonád dovezených ze zahraničí . Záruční lhůtu sleduje u potravin 77 % dotázaných . Cena potravin je při nákupu nejvýznamnější pro nejstarší věkovou kategorii a dotázané se špatnou životní úrovní"*

2."... *Najednou jim konzumace nebio piva nevadila , protože jinak se všichni na veletrhu striktně živili bio . Dokonce i limonády byly v Norimberku bio a nechutnaly nijak zle , právě naopak . Jen příchut' cola připomínala spíš lékořici než hnědý přeslazený symbol USA"*

Látkové substantivum *malinovka* a také *limonáda* lze v plurálu použít stejným způsobem jako substantivum *káva*. Z toho vyplývá, že látková substantiva označující tekutinu se zpravidla nepoužívají v plurálu samostatně. Daná substantiva je nutné udělat počítatelnými.

6. Názvy potravin a poživatin

6.1 Cukroví

Podle údajů v SSJČ, *cukroví* jsou cukrářské výrobky, pečivo anebo bonbony; např. *vánoční cukroví*.³¹ Toto substantivum je hromadné, Český národní korpus nám pomohl se o tom přesvědčit. Hledali jsme hromadné substantivum *cukroví* v množném čísle. Během výzkumu žádný takový výskyt nebyl nalezen, z čeho můžeme usoudit, že podstatné jméno *cukroví* má pouze singulárový tvar, a v plurálu toto substantivum prakticky neexistuje. Podle příručky (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) se skloňovací systém tohoto substantiva v plurálu také neuvádí.

SSJČ také uvádí expresivní zdobnělinu výše uvedeného substantiva *cukrovíčko*. uvádí plurálový tvar *cukrovíčkách*, který se ale v SYN V4 nenašel. Během výzkumu bylo nalezeno

31 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

pouze 75 výskytů tohoto substantiva ve všech pádech a v obou číslech, z čeho vyplývá, že substantivum *cukrovičko* samo o sobě nemá vysokou frekvenci. Podívali jsme se také na plurál, a našli jsme pouze 11 příkladů. O nich budeme mluvit níže.

1. příklad: "... „ Nu , postaráme se , aby byl z tebe řádný pekař . Musíš umět péct dobrý chléb , ne taková **všelijaká cukrovička** a dorty , jak je to dnes v módě . Není nad poctivý chléb , jaký potřebují lidé , kteří mají hlad ! “ ..."

V příkladu 1. bylo substantivum *cukrovičko* použito velmi expresivně, autor odkazuje na to, že dotyčný by se musel naučit péct mnohem serióznější věci, než „nějaké *cukrovi*“, které zajímá skoro každého. Plurál *cukrovička* tady označuje jednotlivé druhy cukroví. Také musíme poznamenat, že daný příklad je z prózy, jehož původním jazykem není čeština ale němčina, proto lze předpokládat, že tento příklad se objevil jenom jednou jako autorský překlad.

2. příklad: "... Za zády pašuje láhev bílého vína , tady stojí čtyřicet pět korun , v krámě o dvacet míň , a nevejde se do kabeličky . Jiní si nesou krabice chlebičků a jednohubek. Sestřičky z léčebny pečou **cukrovička tak malá** , že si jich musí člověk dát do pusy víc , aby je chutnal , a jak rychle se rozpouštějí"

Tento příklad je z kratší prózy a je podobný předchozímu příkladu. Autor odkazuje na hodně malou velikost kousků *cukroví*, tím pádem vidíme, že substantivum *cukrovičko* je docela expresivní, jak i uvádí SSČ. Přesto jsme našli i neutrálnější výskyt, který uvedeme v příkladu č.3.

3. příklad: "... Stejně jako v minulých letech byl i letos otevřen stánek , kde bylo možné ochutnat vánoční speciality , **cukrovička** a lahůdky . A zájemci se mohli dozvědět i recepty

V příkladu autor vyjmenoval pouze to, co bylo k dispozici ve stánku, bez citového zabarvení.

Vidíme, že se substantivum *cukroví* v plurálu neužívá. Zastupuje ho tedy jeho deminutivní tvar *cukrovičko*, který také není velmi častým jevem, spíš naopak. Musíme také poznamenat, že substantivum *cukrovičko* se používá spíš v expresivnějších kontextech, čímž dost omezuje jeho použití. Když mluvíme o *cukrovičku*, mluvíme o cukrářských výrobcích anebo sladkém pečivu, ale expresivním způsobem.

6.2 Med

Med, podle SSČ hustá sladká šťáva, produkt činnosti včel; dalším významem je slovní spojení *turecký med* jako bílá lepkavá cukrovinka podobná medu. SSČ údaje o čísle u substantiva *med* neuvádí, protože toto substantivum je čistě látkové. Je však třeba podotknout, že toto substantivum má v plurálu docela běžné užití. Je to z toho důvodu, že látkové

substantivum *med*, stejně jako jsme se s tím už setkali u předchozích příkladů, se může objevovat ve významu *druh medu*(...z nejkvalitnějších medů), *typ medu* (kromě tradičních medů...), *měřitelné množství medu*. Kvůli tomuto jevu se podstatné jméno *med* stává počitatelným, tím pádem se jeho plurálové užití také stává běžné. Našli jsme také několik zajímavých příkladů substantiva *med* v plurálu, o kterých budeme mluvit níže.

1. příklad: "... *Které jsou falšované ? Seznam najdete na . Falešný med v obchodech Otrávil Moniku († 36) a Klárku († 8) jed z Česka ? Záhadná smrt na dovolené v Egyptě. PRAHA – Polovina medů v obchodech je falšovaná ! Ačkoli si » hrají « na přírodní produkt , medem se rozhodně nazývat nedají . Státní zemědělská a potravinářská inspekce (SZPI) zjistila , že z 25 odebraných jich 12 obsahuje přidané látky , ..."*

V příkladu nás zajímala věta *polovina medů je falšovaná*. Z této věty vidíme, že autor zvolil množné číslo u substantiva *med*, z důvodu, že se jedná o obchodování s *medem*, a jak je známo v obchodech se *med* prodává po určitých dávkách, např. ve sklenicích. Kromě toho ještě existují různé *druhy medů*. Tím pádem se předpokládá, že polovina toho zboží byla falšovaná, polovina počtu sklenic s *medem*. Z kontextu lze také pochopit, že je možné, že se jedná o určité *druhy medu*, které byly falšovány. Může jít o označení *druhů medu* podle rostlinného zdroje (med lesní, řepkový, levandulový apod), popřípadě „značek“ medu podle různých výrobců nebo dodavatelů.

2. příklad: "... *Med byl různě upravený a pocházel ze všech koutů České republiky . O nejlepší med se i soutěžilo . Do soutěže o Med Mostecka bylo přihlášeno dvacet medů . Soutěžilo se ale i o nejlepší medové cukroví , které k ochutnání lákalo už od pohledu"*

Tento příklad je zajímavý tím, že autor použil nejenom substantivum *med* v plurálu, ale i uvedl *med* jako komoditu, o kterou která je možno soutěžit. Číslovka *dvacet* nás v tom, že *med* je samostatná jednotka, ještě více přesvědčuje; *med* se chápe jako dvacet samostatných soutěžících jednotek.

3. příklad: "... *Ten , kdo si však nepořídil med od včelaře včas , se může nyní divit , že je ho už nedostatek . „ Prvních medů bylo letos proti loňsku jen čtyřicet procent . Zapříčinilo to období dešťů . Včelařům na Jindřichohradecku , ale i v celých jižních a západních Čechách , na Karlovarsku a Vysočině to však vynahradilo abnormální množství medovicových medů"*

První med lze považovat za první úrodu. Ve větě autor ale použil plurál, čímž jsme získali *první medy*. Z výše uvedeného příkladu lze předpokládat, že autor tím myslel hodně malé množství tohoto produktu, které lze spočítat "na prstech". V druhém případě

medovicových medů, autor použil zase plurál pro označení velkého množství *medu*, a také ho konkretizoval. *Medovicový med* je med, který je tvořen včelami z medovice. *Medovice* je lepkavá substance, bohatá na jednoduché cukry, vyskytuje se na listí, na jehličí různých stromů. Můžeme říct, že v daném kontextu je plurál u substantiva *med* vyjádřením určitého druhu *medu*.

4. příklad: "... *Budou kandidovat ve volbách a lid se za nimi potáhne . Je to proto , že oni lid zachrání . Jsou to obyčejní čeští rasisti - což je odrůda podivná . Zbabělá , pokrytecká , slizká , která svůj rasismus halí do všelijakých humanistických lží a medů , jimiž sytí lid . Český rasista není přímočarý , nýbrž zakuklený"*

Tento příklad je z publicistické literatury, je zřejmé, že se jedná o politiku. Substantivum *med* lze použít jako přirovnání ke *sladké lži* anebo *nesplněným slibům*. Substantivum *med* v plurálu v daném případě přidává výpovědi větší expresivitu, tj. nejedná se o jedinečný případ, ale pravidelný, který se opakuje mnohokrát. Dá se to také pochopit jako větší množství lží. Plurál tedy signalizuje počitatelnost projevů, výpovědí, které mají metaforicky řečeno „medový, sladký“ význam.

Substantivum *med* je podle způsobu užití docela podobné substantivům označujícím tekutinu, tj. při jeho použití v plurálu musíme předpokládat, že se jedná o určitou nádobu, kde ten *med* je. Plurálem lze také vyjádřit různost druhů a typů medů. Plurálem daného substantiva lze také vyjádřit metaforu, která označuje velké množství lží.

6.3 Mouka

Mouka je výrobek vzniklý mletím obilných zrn, užívaný k přípravě základních potravin (*chleba, pečiva* atd.) Slovník SSJČ také uvádí tvar množného čísla *mouk*.³² Substantivum *mouka* je látkové, zjistili jsme, že užití daného podstatného jména v plurálu je méně frekventované, a přesto docela běžné. V množném čísle se toto substantivum používá pro označení druhů *mouky*, např. *pšeničná mouka, celozrnná mouka, ořechová mouka* apod. V plurálu se dané tvary používají, když chceme poukázat na větší množství *mouky* v rámci většího počtu druhů *mouky*, tedy *mouk*. Např. "... *S pšeničnými moukami* jsme však zatím problém neměli . *Není však dostatek žita a jeho omezené množství vedlo i ke zvýšení jeho ceny"* Autor má na mysli velké množství konkrétního druhu *mouky*. Také je možné, že se jedná o různé druhy *mouky* podle dodavatelů nebo místa původu. Na různost mouky lze také poukázat pomocí základní číslovky, která zase konkretizuje množství. Příklad uvedeme níže:

"... *Jen chleba se u něj denně nabízí šest druhů a ne jen tak ledajakých . Cibulový , ze tří mouk a brambor , se škvarky , celozitný , se zabijačkovým kořením , dýňovým*

32 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

semínkem , trojbarevný , kvildská žabka , ale i klasická šumava , ta ovšem s vyšším procentem žitné mouky , aby zůstala dlouho vláčná"

Autor zase má na mysli tři různé druhy *mouky*, které konkretizoval pomocí základní číslovky, přitom použil u substantiva *mouka* plurální tvar. Nejvíce se toto substantivum v množném čísle pojí se substantivy, které ho nějakým způsobem charakterizují a poukazují na různorodost anebo stav, ve kterém se *mouka* nachází, např. *hodnocení mouk, kvalita mouk, výroba mouk* apod. Takovým slovem také může být i základní číslovka. např. "... z té italské nabídky jsme testovali asi **pěťadvacet mouk** , ...".

Substantivum *mouka* se často používá jako název pro materiál na výrobu pečiva. Substantivum *mouka* lze v tomto případě také použít v plurálu.

Příklad:

" *Jakkoli zní takové označení podezřele , podle oslovených odborníků tyto látky zdraví v běžném množství neohrožují . Kromě levnějších **tuků nebo mouk** výrobci nekvalitního pečiva nejvíce šetří právě na náplních , do nichž přimíchávají bramborovou moučku a sladkou strouhanku , tvaroh se nahrazuje průmyslově vyráběným gelem a vajíčka průmyslovými barvivy"*

Tady vidíme konkrétní případ kde substantivum *mouka* je označení pro látku pro výrobu, přičemž autor preferoval plurál. Nesmíme tento případ užití podstatného jména v plurálu brát za samozřejmost, protože tento příklad se vyskytl pouze jedenkrát. Substantivum *mouka* jako materiál se používá v singuláru.

Podívali jsme se také na Genitivní tvar množného čísla, který je zastoupen tvarem *muk*. V korpusu **SYN v 4** byl nalezen pouze jeden výskyt daného tvaru.

Příklad: "... *Chléb pšenično-žitný musí obsahovat 50 % pšeničné mouky a nejméně 10 % žitné . Chléb žitno-pšeničný musí obsahovat 50 % žitné mouky a nejméně 10 % pšeničné . Chléb celozrnný musí obsahovat **80 % celozrnných muk** . Chléb vícezrnný kromě pšenice a žita obsahuje nejméně 5 % jiných obilovin nebo olejnin či luštěnin . Přírodní kvas . Připravuje se z žitné mouky a vody"*

Tento příklad lze brát jako nestandardní tvar, který se vyskytl pouze jednou. Mohlo také jít jen o tiskovou chybu, z toho důvodu jsme více příkladů daného tvaru nenašli.

Plurál látkového substantiva *mouka* je možný pro označení různých druhů *mouky*. Označení různosti *mouk* lze vyjádřit i základní číslovkou. Dané substantivum lze v množném čísle také užít pro označení materiálu na výrobu pečiva.

6.4 Pečivo

Pečivo označuje pečené moučné produkty (např. *rohlíky, buchty, sušenky*) jako celek. Slovníky SSČ³³ ani SSJČ³⁴ žádné údaje o čísle neuvádějí. Substantivum *pečivo* má singulárové užití, jeho výskyt v plurálu je hodně malý, zároveň je hyperonymem ke všem výrobkům z mouky. Přesto jsme se pokusili v **SYN V4** najít několik plurálových tvarů singulárového substantiva *pečivo*. Na základě údajů ze **SYN V4** můžeme říct, že toto substantivum se nevyskytuje v dativu plurálu, i když daný tvar *pečivům* se v příručce (www.prirucka.ujc.cas.cz) uvádí. Substantivum *pečivo* se v plurálu objevilo jako odkaz na různost druhů *pečiva*, s čímž jsme se už v této bakalářské práci setkali. V plurálu se dané substantivum také vyskytlo při pojmenování různých názvů skupin potravin, např. *...sýrů, tuků, pečiv...*, rovněž jsme získali výsledky s adjektivy, např. *jemných pečiv, českých pečiv, nových pečiv* apod., která toto substantivum charakterizovala.

Další příklady použití substantiva *pečivo* v plurálu:

"... Označení vítám , alespoň vím , proč mi to pečivo do zítřka nevydrží , “ řekl další ze zákazníků Petr Rycl . Rozdíl v kvalitě. Kopřiva upozornil , že mezi pečivy existují rozdíly nejen v přípravě . “ Čerstvé pečivo lépe odolává plísním a déle vydrží . Lidově řečeno , není tak brzy gumové , “ ..."

Tady se jedná o jev, se kterým jsme se už setkávali, jde o různé druhy daného substantiva. Autor zvolil plurálový tvar, aby poukázal na to, že *pečivo* je různých druhů, a že jsou mezi nimi rozdíly. Příklad je z tradiční publicistické literatury. V dalším příkladu uvidíme substantivum *pečivo* v množném čísle, zastupující skupinu potravin.

Příklad:

"... Barbellová neopomenula kromě všech druhů masa , ryb , uzenin a zelenin ani všechny druhy cukru , mouček , kompotů a džemů , ořechů , kávy , čajů , kaka , tuků , sýrů , pečiv , ba ani přírodního vína , konzumního rumu , koňaku a brandy , ..."

Ve výše uvedeném příkladu vidíme substantivum *pečivo* v plurálu, které zastupuje celou potravinářskou skupinu *pečivo*, která v sebe zahrnuje všechny druhy různého *pečiva*, jde tedy o *hyperonymum*. Zároveň vidíme že i další singulárová substantiva lze za tímto účelem použít v plurálu, např. *kompotů, džemů, čajů* apod.

Další příklad substantiva *pečivo* v plurálu:

"... Je v něm hodně telecího a hovězího masa , fazolí , ovčího a kozího sýra , vitamínů a minerálů . Ale pozor musím dávat i třeba na mouku v pečivech . Měl bych například jíst hodně amarantu , " popisuje svůj jídelníček . " Vlastně to vypadá tak ,

33 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

34 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

že příběhnu z práce a pokud nejdu rovnou do posilovny , tak dvě hodiny vařím , " ..."

V příkladu autor zvolil plurálový tvar, protože myslel tím všechny druhy pečiva, nikoliv nějaký jeden konkrétní, obsahující špatný materiál.

Výskyt substantiva *pečivo* v plurálu je velmi řídkým jevem. Pokud se použije v množném čísle, myslí se tím různorodost daného pojmu tj. různé druhy a typy *pečiva*. Také dané substantivum je hyperonymem, a proto ho lze použít jako "zástupce" pro celou skupinu různého *pečiva*, a jeho množství.

6.5 Sůl

Podle SSČ je *sůl* (bílá) práškovitá kusovitá látka užívaná k úpravě pokrmů, jako chemická surovina apod. SSČ také uvádí všechny tvary substantiva *sůl* v množném čísle³⁵. Podle údajů ze SYN V4 se substantivum *sůl* v plurálu často objevuje jako název pro chemickou látku. Nejfrekventovanějšími spojeními byly např. *vápnu a solím, kyselinám a solím, posypovým solím, vodorozpustným solím, minerálních solích, s biochemickými buněčnými solemi* apod.

Příklad: "*... Nové výrobní technologie u současných výrobků sice rizika poškození od silničářských solí omezují , nicméně skutečností zůstává , že mnohé firmy dnes nabízejí na zimu druhou - jednodušší , levnější a solím odolnější - sadu litých kol , " připomíná Radek Mach"*

Všechny výše uvedené příklady označují *sůl* jako chemickou surovinu, a z příkladů vidíme, že užití plurálu v takovém případě je možné, a vyskytuje se docela běžně. Nás ale zajímalo, jestli je v plurálu možné užití pojmu *sůl* jako kuchyňské látky pro úpravu jídla. Našli jsme tedy několik příkladů použití *kuchyňské soli* v plurálu, které se ale lišily ve svých kontextech.

Příklad: "*... Souvisí to samozřejmě s koncentrací soli v mořské vodě . Není tedy žádné překvapení , že u nás ve vnitrozemí moc jodu nemáme – takže se musí obohacovat jodem kuchyňská sůl . I v jodizovaných kuchyňských solích jsou ale rozdíly , takže při nákupu pečlivě vybírejte a čtěte etikety , jak na tom konkrétní výrobek s jodem je . Jak se to ale slučuje s doporučením , že bychom měli obecně méně solit ? ..."*

Tady je příklad *kuchyňské soli*, kde autor zvolil plurál, aby poukázal na rozdíly mezi různými typy *kuchyňských solí*, zároveň autor chce odkázat na její nedostatek. Další příklad nám ukáže, kde je *kuchyňská sůl* jenom jako podskupina z celého systému *různých solí*, přičemž ta *kuchyňská sůl* je použita v singuláru.

35 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

Příklad: "... voda z potu se odpaří a soli a ostatní látky zůstanou na povrchu těla .
Mezi solemi převažuje **kuchyňská sůl** ; proto je pot slaný a v očích štípe . Množství potu může převýšit běžné odpařování vody několikanásobně"

V příkladu vidíme dva tvary substantiva *sůl*, jeden z nich má tvar množného čísla. Ve slovním spojení *mezi solemi* se zase nejedná o *kuchyňskou sůl*, která nás právě zajímala, ale jako chemickou látku. Slovní spojení *kuchyňská sůl* je použita v singuláru, z čehož můžeme odvodit, že substantivum *sůl*, ve smyslu materiál na úpravu jídla, se v plurálu se skoro nevyskytuje.

V **SYN V4** se objevil ještě jeden příklad užití substantiva *sůl* v plurálu, o kterém lze říct, že se jedná o kuchyňskou látku, v němž autor vypráví o různých druzích soli,

Příklad: "... zvýrazňuje chuť , proto se špetka přidává i do sladkostí . Ale není sůl jako sůl . Kromě bílé kamenné můžete solit třeba černou havajskou či růžovou solí z himálajských vrcholků . Na první pohled by se mohlo zdát , že základní **rozdíl mezi solemi** spočívá v barvě . Ani ta není nedůležitá , co však především odlišuje bílý prach z běžné slánky třeba od té černé havajské , je velikost zrn a jejich původ ..."

Substantivum *sůl* lze rovněž použít v plurálu jako metaforu, pro označení nejlepšího, vynikajícího druhu *soli*, pomocí slovního spojení *diamant mezi solemi*. Pro označení luxusního typu *soli* lze také použít spojení *kaviár mezi solemi*. Níže uvedeme příklad.

"... **Diamant mezi solemi** ? Krystaly z Himálají. Sůl má v kuchyni nezastupitelnou roli. Jak ale vlastně funguje v našem organismu ? Kuchyňská rafinovaná sůl obsahuje dva minerály - sodík a chlor"

"... Chemický vzorec mají obě stejný , ale i tomu , kdo se ještě neprojedl do vyšších pater gastronomie , je zřejmý rozdíl cenový . Nejdražší , „ **kaviár mezi solemi** “ , Fleur de sel (Květ soli nebo solný květ) je sbírána ručně . Záleží na vás , jestli si steak dosolíte mořskou solí ze Španělska , Portugalska , Francie nebo Havaje"

Substantivum *sůl* v množném čísle se převážně vyskytuje k označení chemické látky, která se používá za účelem popisu chemických procesů. Co se týká *kuchyňské soli*, dané substantivum se v plurálu skoro nepoužívá, s výjimkou těch příkladů, které jsme našli ve významu *nejlepší druh soli* anebo *několik různých typů soli*.

7. Názvy kulturních plodin

7.1 Ovoce

1. Jsou to jedlé plody anebo semena víceletých semenných rostlin, nejčastěji dřevin.
Ze všeho ovoce měly Kučerovy děti nejraději hrušky.

2. *(přeneseně) výsledek práce. Protož jísti budou ovoce skutků svých, a radami svými nasyceni budou.*

SSČ neuvádí údaje o čísle.³⁶ Jako příklady předkládá *nezralé, zralé, zapovězené a čerstvé ovoce* v singuláru.

Substantivum *ovoce* má singulárové užití, což znamená, že slovo *ovoce* se v množném čísle vyskytuje velmi málo. Ze **SYN v4** jsme získali několik příkladů substantiva *ovoce* v plurálu.

Příklady substantiva *ovoce* v plurálu:

1. "...*Oblíbená přirovnání vůně a chutě vína k různým **ovocím** a koření můžete vínu přiřadit pomocí obrázkových ikon , intenzitu kyselin či tříslovin zase posuvníky . Nabízí i možnost sdílet své poznámky třeba na Twitteru či vyhledávání lahví podle čárových kódů"*

2. "...*Po **ovocích** jejich poznáte je . . . Jak může novinář pustit do tak sledovaného deníku , jako je *Váš* , (či vůbec *ČTK* ?) zprávu , že někdo řekl o někom , že spolupracoval s *StB* ? Podle onoho článku policie případ ještě šetří"*

3. "... *VONĚLO* tvé tělo po **ovocích** - autorskou poezii a romantické kytarové balady představí v pondělí od 18 hodin Galerie *AVE* v Dobrovodské ulici v Českých Budějovicích"

Podle získaných výsledků lze posoudit, že substantivum *ovoce* není v čísle množném moc frekventované. Ve 3. pádě se dané substantivum vyskytlo jenom jednou, a z kontextu vyplývá, že tvar *ovocím* slouží jako přímé přirovnání „*vůně a chutě vína k různým **ovocím***“. V 6. pádě tvar *ovocích* se objevil 4krát, ze kterých 3 příklady byly stejné, a sloužily jako citát z Bible. „*Po **ovocích** jejich poznáte je...*“ je ve významu *ovoce* jako výsledek činů anebo práce. Na příkladu číslo 3 vidíme, že tvaru *ovocích* je spíš užito jako autorského výrazu, i když dané substantivum bylo užito v původním významu. V 2. pádě množného čísla se nevyskytlo vůbec nic, což svědčí o tom, že substantivum *ovoce* se skoro vždy používá v singuláru.

³⁶ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

7.2 Angrešt (rybíz)

Je běžný lesní i zahradní keř.

Slovníky SSČ³⁷ a SSJČ³⁸ údaje o čísle neuvádějí.

Tvar substantiva *angrešt* má převážně singulárové použití. V běžné řeči se nejspíš používá v jednotném čísle, a označuje buď název pro celý keř anebo název malých plodů. Pro označení mnohosti se substantivum *angrešt* používá s kvantifikátory. např. *košík angreštu*, *hrst angreštu*. Dané substantivum se také vyskytuje i bez kvantifikátoru, při tom stejně označuje mnohost, např. *na kompot použijeme tvrdý a ještě kyselý angrešt*, což znamená, že použijeme určitý počet plodů, bobulí *angreštu*. Stejným způsobem můžeme použít fráze *koupit angrešt*; *angrešt očistíme a opláchneme* ve významu koupit plody a opláchnout plody. Ve významu např. *pěstování angreštu* máme na mysli pěstování daného druhu keře s bobulemi. Často se taky vyskytuje s označením množství, např. *400 g angreštu*, *1,5 kg angreštu*, což z něho vytváří látkové nepočitatelné substantivum. Podobné využití má i substantivum *rybíz*. Např. *zastavit a najíst se jahod, malin, rybízu a angreštu*. Na daném příkladu, s použitím jiných substantiv označujících názvy plodů vidíme, že substantiva *rybíz* a *angrešt* mají singulárový způsob použití, zatímco stejně velké plody malin a jahod se užívají jako počitatelné v plurálu. Další příklad *dvě velké hrsti listí černého rybízu*, také vidíme, že se dá využít ve spojení *listí rybízu*, jako druhu dané odrůdy.

Substantivum *angrešt* lze použít i v množném čísle, kde je ovšem počet výskytů substantiva *angrešt*, případně *rybíz* výrazně menší.

"Přijede expertka na jahody Jana Dlouhá ,, Rozumí také rybízům , angreštům , malinám , ostružinám"

Daný příklad má expresivní zabarvení, použití substantiv *angreštům* a *rybízům* vyjadřuje kvalitu vědomostí výše uvedené expertky, znamená to, že expertka toho umí hodně a opravdu se ve svém oboru vyzná. Proto singulárových substantiv *rybíz* a *angrešt*, spolu s plurálovými substantivy *maliny* a *ostružiny*, bylo využito z důvodu zdůraznění kvality vědomostí.

"Udělejte průklest ovocných dřevin , především přestárých a zahoustlých ovocných stromů . Dokončete řez angreštů a rybízu"

37 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

38 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

V daném příkladu nás bude zajímat spojení *řez angreštů a rybízu*. Proč se dvě významově podobná substantiva nevyskytla ve stejném čísle. Na základě kontextu lze předpokládat, že substantiva *angrešt* a *rybíz* se tady objevila ve významu jako druh keře, přičemž druhů angreštu je více než rybízu. *Dokončete řez angreštů a rybízu* lze předpokládat že, v dané zahradě anebo v tom určitém prostředí je jeden druh (keř) *rybízu* a více druhů *angreštů*. Z toho důvodu autor použil dvě podobná substantiva s různým gramatickým číslem.

Vícekrát se substantivum *angrešt* vyskytlo v beletrii, což zase dokazuje to, že užití daného podstatného jména v plurálu má expresivní význam a nese emotivní charakter. Používá se při zveličování anebo nějakého básnického popisu.

Několik příkladů:

"Na stromech lampiony jablek Nic nežli slupka Na keřích lampionky angreštů Nic nežli slupka. V žluté hruškové kaši vešlápnuty leží žlutočerné armády i s generálem Benedekem osobně Starému Rakousku zas už je ouzko." (příklad z poezie)

"Cesta pod jabloněmi ji vedla kolem hrozivě přerostlých angreštů a rybízů mezi bývalými květinovými záhony , které vypadaly jako staré hroby , a bylo velmi dojemné , když na nich mezi vší tou trávou a kapradím tu a tam na jaře vykvetl narcis , v létě růže a na podzim astra , cínie nebo jirčina ." (příklad z kratší prózy)

Substantivum *angrešt* se v množném čísle využívá i v běžné řeči, pro označení počtu druhů anebo pro označení více bobulí.(např. *angrešty a rybízy jsou o něco levnější .*) Pro srovnání jsme uvedli příklad z obecné publicistiky:

"...Její kluk si auto na zahradě nastartoval a přískoky projel keřem ptačího zobu , dvěma angrešty a záhonem popínavých růží , což novému laku neprospělo . I tato příhoda mi byla inspirací" Kluk projel dvěma angrešty, tj. projel dvěma keři angreštu. "

"...Nechala jsem si jen pět různých druhů rybízu , dva angrešty , pár prutů malin..." Dotyčný si nechal jen několik keřů různých druhů.

Ve výskytu substantiva *angrešt* v množném čísle nechybí ani básnické přirovnání *oči jako angrešt*. Zajímavou poznámkou je to, že přirovnání *angreštu k očím* se vyskytlo pouze v překladu kratší prózy z angličtiny. Například:

"...Chulda má podobu kočky . Namísto řeči mňouká . Její oči jsou zelené jako dva angrešty"

"...*Tím úsměvem a těma očima* , které jako by mu pořád vylézaly z důlků **jako angrešty** , se dá bezpochyby vysvětlit , proč má takový výraz . Ale máte pravdu , všechno vypadá jinak , když se to převrátí vzhůru nohama"

Další objevené příklady mají běžný význam, používají se ve spojeních např. *koupit angrešty* (jako plody), *pěstovat angrešty* (pěstování různých druhů) a *zasadit angrešty* (jako keře). V daném způsobu využití dominuje singulár, proto lze odvodit, že použití singulárového substantiva *angrešt* v plurálu slouží pro trochu větší expresivitu.

Substantivum *angrešt* v plurálu lze použít pro označení různých druhů a typů daného keře. Plurálem se také vyjadřuje počet keřů, např. v rámci jedné zahrady. V plurálu substantivum *angrešt* lze použít jako básnické přirovnání pro oči.

7.3 Zelenina

Jako *zelenina* jsou označovány jedlé části kulturních jednoletých nebo dvouletých rostlin. Dané substantivum je hyperonymem, a zastupuje celou skupinu názvů zeleniny.

1. Jsou to pěstované rostliny nepovažované za ovoce, také jejich jedlé části.

Na zahradě pěstovali zeleninu a chovali drobná domácí zvířata.

Podle SSČ je *zelenina* rodu ženského, označující části některých pěstovaných rostlin požívané zasyrova n. vařené ap: čerstvá, sušená, nakládaná, kořenová.³⁹ Uvádí adjektivní tvar *zeleninový*, o čísle neuvádí nic.

Měla ráda dušenou zeleninu.

Jak vidíme, podstatné jméno *zelenina* je převážně v singuláru.

V základním typu dotazování zadáme genitiv plurálu substantiva *zelenina*. Objeví se 1266 výsledků substantiva *zelenina* užitých v genitivu plurálu.

Příklady:

1. "...*Pokud nehledáte nějaký specifický recept , můžete je použít podobně jako jinou , známější listovou zeleninu , třeba kapustu , ale určitě oceníte jejich charakteristickou chuť a konzistenci . Vracet se začínají i některé druhy **zelenin** , které byly od nepaměti pro naše klimatické a půdní podmínky typické , ale které se po válce jaksi vytratily , takže je dnes pokládáme za cosi exotického*" (Časopis F.O.O.D. , určené pro obecné publikum, jazyk český.)

2. "...*Sedíš s rodiči u nedělního oběda , poetická kuchyně je zalitá poledním sluncem , z polévky se kouří , velkou lžící mícháš horkou polévku , probíráš se houštím jejich*

39 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

písmen a zelenin" (Krásná literatura, Váša, Petr (2011): Fyzické básnictví. Jazyk čeština)

Z prozkoumaných příkladů vyplývá, že substantivum *zelenina* se ve tvaru množného čísla vyskytl 1266 krát, z čehož v beletrii se objevilo pouze 8 příkladů a v odborné literatuře 20. Příklady z beletrie svědčí o tom, že tvar *zelenin* se využíval v tzv. pestřejších kontextech ale v omezeném počtu, kdežto příkladů z publicistického stylu se objevilo mnohem víc, ve většině případů, v receptech anebo v přírodovědeckém popisu, se přitom používaly buď jako popis druhu anebo skupiny potravin (...*druh zelenin*, ...*plodin a zelenin*), anebo rovněž ve významu *semen* anebo *sazenic*, což konkrétní zelenina ještě není (*sazenic zelenin*, *semena zelenin*, *příklady zelenin*). V beletrii se taky vyskytl obecně české spojení "*nevobvyklejších zelenin*". Co se týče odborné literatury, můžeme říct, že tvar *zelenin* se vyskytoval např. při zařazení *zeleniny* do konkrétní skupiny (*některé druhy zelenin*) , v návodu, jak zeleninu pěstovat anebo taky jako odborný termín, např. z *kořenových zelenin*, *luskových zelenin*. Nejfrekventovanějším zdrojem v oblasti odborné literatury byl učební materiál "Obecná fytotechnika"

Mezi prozkoumanými výsledky se objevily příklady substantiva *zelenina* v plurálu ve smyslu název pokrmu, název obchodu se zeleninou a také v podobě metafory, pro označení nejlepšího druhu *zeleniny*. Podíváme se na příklady.

1. příklad: "... Použití : *Mladé listy a výhonky jsou mnohostranně používány jako **příloha k zeleninám** a jako salát . Všeobecně : Tato rostlina původní v Severní Americe je dnes jedním z nejúspěšnějších plevelů s extrémně se rozšiřujícím areálem*"

V prvním příkladu substantivum *zelenina* v množném čísle je užito ve smyslu názvu pokrmu, ke kterému můžeme přidat přílohu. Plurál daného substantiva byl zvolen pro snadnější vnímání *zeleniny* jako celého pokrmu, který obsahuje *zeleninu*. Tím pádem podstatné jméno *zelenina* ztrácí svůj původní význam, a přejímá význam pokrmu.

2. příklad: "...*Číňané milují zázvorový čaj . Velmi populární léčivou rostlinou je v Číně zázvor. U nás ho **koupíte v zeleninách** s širším sortimentem výrobků . Je ho možné strouhat syrový do různých jídel . Častěji se ale používá jako koření . Jana si ho ráda kupuje kandovaný . Případně si ze syrového zázvoru vaří čaj*"

V druhém příkladu substantivum *zelenina* ztrácí svůj původní význam ještě víc, než jsme viděli v prvním příkladu. Z kontextu je zřejmé, že dané substantivum přejímá označení obchodu anebo oddělení se *zeleninou*. Lze předpokládat, že autor měl na mysli pomnožené substantivum *potraviny*, které rovněž má význam obchodu s potravinami. Pro větší konkretizaci a snadnější pochopení autor zvolil plurálový tvar substantiva *zelenina*. *Zeleniny*

jako obchod se v **SYN v4** vyskytl pouze třikrát, ve spojeních *ve vietnamských večerkách a zeleninách, v místních zeleninách.*

3. příklad: "... Do 13 hodin budou přijímány exempláře do tradiční soutěže o největší dýně .

V centru pozornosti letos ale nebude jen tato „ hvězda mezi zeleninami , “ ale také „ pivní salon “ , do něhož pivovary Mühlviertlu pozvou k ochutnávce svého sortimentu . Pro labužníky budou připraveny dýňové speciality od likéru po marmeládu"

Ještě jedna varianta možného plurálu u substantiva *zelenina* je fráze *hvězda mezi zeleninami*. Ve výše uvedeném kontextu vidíme, že autor má na mysli nejlepší kus zeleniny, který mezi ostatními druhy vyniká.

Na základě prozkoumaných výsledků jsme dospěli k závěru, že substantivum *zelenina* se ve tvaru množného čísla objevuje docela často, a je dost frekventované. Nejčastějšími spojeními jsou adjektivum a substantivum *zelenina* v plurálu, např. *kořenových zelenin, setých zelenin, světlých zelenin, čerstvým zeleninám, zapečeným zeleninám* apod. Daný jev poukazuje na různorodost a rozmanitost. V jednotlivých případech lze substantivum *zelenina* v plurálu použít jako název obchodu anebo název pokrmu, přitom dané substantivum ztrácí svůj původní význam.

7.4 Brokolice

Brokolice je jedlá rostlina druhu brukev zelná, je druhem kapusty a příbuzná květáku. Ze získaných výsledků jsme dospěli k závěru, že substantivum *brokolice* má pouze singulárový užití, v množném čísle se vyskytuje ve velmi omezeném množství. Internetová jazyková příručka, která vyšla v rámci Ústavu pro jazyk český⁴⁰ uvádí skloňování substantiva *brokolice* v plurálu, ale z praxe vidíme, že často tomu tak není. Například, tvary lokálu a instrumentálu množného čísla se v celém korpuse **SYN v4** vůbec nevyskytly, i když podle příručky vidíme, že by tvary *brokolicích* i *brokolicemi* měly existovat.

Substantivum *brokolice* se skoro ve všech případech vyskytuje v singuláru, mnohokrát se dané substantivum objevuje s kvantifikátory, např. *půlka brokolice, kousek brokolice, růžička brokolice* anebo s určením váhy, např. *200 g brokolice, 150 g brokolice*. Rovněž pro názvy jídla, *maso s brokolicí, vařená brokolice* apod.

U substantiva *brokolice* v plurálu, z nalezených příkladů vidíme nejčastější výskyt podstatného jména *brokolice* se základní číslovkou, která určuje přímý počet hlávek *brokolice*, anebo jejích růžiček. Příklady:

40 Dostupné na <www.prirucka.ujc.cas.cz>

"...Faktem je , že jedna porce obsahuje tolik zdraví prospěšných antioxidantů jako 49 svazků špenátu , 23 hroznů vína nebo **9 brokolice** . A aby toho nebylo málo , jídlo vůbec není špatné a jedna porce navíc stojí přijatelných 75 korun"

"... V Česku se každý rok registruje řada odrůd , tempo jejich vzniku se zvyšuje : například z **třiatřiceti brokolice** je polovina registrovaná po roce 2000 . Ze sto dvou odrůd rajčat je pětadvacet z nového milénia"

Z posledního příkladu vyplývá, že substantivum *brokolice* s číslovkou je použito k určení počtu druhů odrůd, tj. z *třiatřiceti brokolice* (jako jednotlivých druhů) je polovina registrovaná. Nejčastěji se dané substantivum spojuje se substantivem *růžička*.

Např. "...**Růžičky brokolice** a květáku v něm krátce povařte . Vyjměte a osušte . Na dip smíchejte mandlové lupínky se 100 g tyčovým mixérem rozmixovaného jablkového kompotu" z volnočasové publicistiky.

"...Košťály brokolice odkrojíme , oloupeme a drobně nakrájíme , brokolici rozdělíme na růžičky . Košťály i **růžičky brokolice** vsypeme do vařící osolené vody a povaříme 5 minut"

Z posledního příkladu zase vidíme, že brokolici rozdělili na drobné kousky, které lze spočítat, z toho důvodu bylo v kontextu využito tvaru *růžičky brokolice*, pro označení počtu kousků.

Dativní tvar *brokolicím* se v korpuse **SYN v4** vyskytl pouze dvakrát.

Příklad 1.

"... Na víně víc brokolicových receptů nemám , tak teď už si jen budeme připíjet červené víno **k brokolicím** na všelijako . Možná vás překvapí , že Siciliani dělají taky brokolici smaženou obalovanou (do měkka předpařenou) , ..."

Tento příklad je z populárně naučné literatury. V daném případě substantivum *brokolice* je ve významu *jídla* anebo dokonce *přílohy*. Lze předpokládat, že plurální tvar substantiva *brokolice* se tady vyskytl na základě počtu jídel z *brokolice* ("...víc brokolicových receptů nemám..."). Výraz *k brokolicím na všelijako* poukazuje na to, že z brokolice vaří různé pokrmy, zároveň to významově poukazuje na to, že pokrm bude obsahovat především *brokolici*.

Příklad 2.

"...V případě perníku jsem nejprve raději zatajila , že je z cukety , aby ho naši chlapi vůbec ochutnali , protože vůči cuketám , **brokolicím** a dalším vybraným potravinám panuje u nás doma averze . A můžete se vsadit , nepoznali nic ! : -) ..."

Tvar *brokolicím* má v daném kontextu expresivní charakter. Autor klade důraz na odpor a nechuť vůči určitým druhům zeleniny, včetně *brokolice*. Proto pro zvýšení citového zabarvení autor použil singulárové substantivum *brokolice* v plurálu.

Substantivum *brokolice* má singulárové užití, přesto jsme našli několik příkladů tohoto substantiva v plurálu. Podstatné jméno *brokolice* v plurálu lze použít jako název pokrmu, který obsahuje brokolici; dalším způsobem výskytu jsou případy kdy *brokolice* je rozdělená na kousky, pomocí čeho ji můžeme spočítat. V jednotlivých případech *brokolice* v plurálu se vyskytla s expresivním zabarvením, vyjadřujícím odpor k danému druhu zeleniny.

7.5 Zelí

Podle SSČ je *zelí* bylina s velkou pevnou hlávkou požívanou jako zelenina; dalším významem substantiva *zelí* je pokrm z této nebo jiné zeleniny jako příloha k masu.⁴¹ Žádné údaje o číslu tento slovník neuvádí. Příručka (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) uvádí skloňování pouze v singuláru. Substantivum *zelí* má singulárové užití, pro vyjádření plurálu se častokrát vyskytuje s kvantifikátory. Např. *tři hlávky zelí*; pomocí kvantifikátoru *hlávka* můžeme toto substantivum spočítat.

V SYN v4 jsme našli pouze pět výskytů v nominativu, tři výskyty v genitivu a jeden výskyt v Dativu. V ostatních pádech substantivum *zelí* v plurálu se v celém SYN v4 nenašlo. Podíváme se tedy na nalezené příklady.

1. příklad: "... *Jednou z hodnotitelek bývá pravidelně také vedoucí školního stravování Dagmar Krejčová . . , Dříve jsem si myslela , že jsou všechna kysaná zelí stejná , ale opravdu to tak není . Dost se liší . Letos jsme měli štěstí , vyšly na nás lepší vzorky než loni . Jednomu zelí chyběla sůl , ale jinak byly opravdu moc dobré , “ ..."*

V daném příkladu autor zahrnuje všechny druhy *zelí* do jedné velké skupiny. Posléze zjišťujeme, že tohoto *zelí* je více druhů a že se ty druhy mezi sebou liší, i když má jeden společný prvek *zakysané zelí*. Pro snadnější vnímání v daném kontextu byl zvolen plurálový tvar substantiva *zelí*.

2. příklad: "... *Kvalita kysaného zelí ze společnosti Hamé je každoročně testována při největším tradičním " Koštu kysaného zelá " , který se koná ve Velké nad Veličkou na Moravě . Vzorek Hamé obsadil mezi stovkou podomácku vyráběných kysaných zelí velmi dobré bronzové místo"*

Tento příklad je podobný předchozímu, liší se ale pádem. Tvar *kysaných zelí* bylo použito v Genitivu. Kromě toho máme tady substantivum *stovka*, které bylo použité pro jednodušší pochopení množství *kysaného zelí*.

41 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

V dalším příkladu uvidíme substantivum *zelí* v množném čísle použité spolu se základní číslovkou:

"... *Jednadvacet anonymních vzorků kysaného zelí od profesionálů i amatérů včera ochutnávali porotci na křimické radnici , aby rozhodli , které z nich je to vůbec nejlepší . K devatenácti zelím od místních výrobců pořadatelé koupili ještě dva sáčky v hypermarketech - jedno zelí bylo z Polska , druhé ze Slovenka . . , Náš nejznámější výrobce Jaroslav Lobkowicz při ochutnávání stejně jako loni nezklamal , opět nepoznal ani jeden ze svých dvou vzorků , “ řekl po soutěži starosta Petr Otásek ..."*

V příkladu je substantivum *zelí* použito s číslovkou *devatenáct*, čímž se substantivum *zelí* stává počítatelné. Nemůžeme si nevšimnout, že podle kontextu se jedná o určitý vzorek *zelí*, který je sám o sobě počítatelný. *Zelí*, o kterém se mluví, je umístěno v *sáčcích*, které vlastně jsou těmi vzorky. Zvýraznili jsme také slovní spojení *jedno zelí*. Podle tvaru bychom mohli usoudit, že dané substantivum *zelí* je počítatelné, ale kontext nám pomáhá pochopit, že i toto slovní spojení zahrnuje kvantifikátor *sáček*, které se v něm předpokládalo, a přesto nebylo použité.

7.6 Cibule (cibulka)

Podle SSČ je *cibule* bylina pěstovaná pro podzemní část. Druhý významem je její kulovitá dužnatá část výrazné chuti. Další význam pro *cibuli* je taková část jiných rostlin: *cibule* hyacintu, česneku. Slovník také uvádí 2. pád plurálu *cibulí*.

V základním významu se substantivum *cibule* chová jako substantivum látkové, které nelze spočítat po jednotlivých kusech, ale přitom označuje nějakou množinu. Např. *koupit 2 kila cibule, opražit cibuli, maso s cibulí* apod. Další příklad z kontextu: *...navrch dáme cibuli pokrájenou nadrobno; ...cibuli oloupeme a nasekáme nadrobno. Z daného nepočítatelného substantiva však lze vytvořit substantivum počítatelné. První možnost je k substantivu *cibule* přidat základní číslovku, např. *dvě cibule*; pomocí základní číslovky z masy vytvoříme kousky. Por. *dvě kila cibule* x *dvě velké cibule*. I když výše uvedené tvary jsou naprosto homonymní, mají úplně jiný způsob použití. *Nasekaná cibule, cibule* ve velkém množství anebo dokonce *cibule* jako jídlo, to všechno připomíná masu, proto u tohoto substantiva je výrazná látkovost. *Nakrájená cibule* ale nepředpokládá masu vždy. Příklad:*

"... *Potom chlebičky posypte jemně nakrájenými cibulemi , ozdobte petrželkou a kousíčkem kapie nebo okurky ..."*

Ve významu *cibule jako ozdoba* je možné využití množného čísla, což můžeme odvozovat z kontextu. Rovněž u kuchyňské *cibule*, když se na ni pohlíží jako na jednotlivé kusy, dané substantivum pak ztrácí látkovost a lze ho užít i v plurálu. Další příklad:

*"...Mimo to bychom měli dávat přednost **cibulím** , které mají průměr menší než 1 cm .
Větší **cibulky** jsou náchylnější k vykvétání ."*

Tento příklad má jiný význam u substantiva *cibule*, z něhož vyplývá , že se jedná o druh kořene rostlin, a také o jejich velikost. Nechybí tady ani substantivum *cibulky*, které je zdobnělinou podstatného jména *cibule*. Zajímavým je, že se substantivum *cibulka* v množném čísle objevuje dost často, a je docela frekventovaným jevem.

Další příklad bude mít úplně jiný význam u substantiva *cibule*, tj. ve významu *cibulky vlasové*.

Příklad: *"...Zřejmě jsou v této šťávě látky , které zrovna chyběly **vlasovým cibulkám** , a ty pak nemohly " produkovat vlasy . Znáám osoby , které si každý rok na podzim a v zimě několik hodin nebo na noc před mytím hlavy vtírají do vlasů ředkivou šťávu a mají nádherné , husté vlasy i přes pokročilý věk ."*

Tento úryvek je příkladem, kdy kategorie čísla spoluvytváří nové významy. V daném kontextu jsou to vlasové cibulky. Ačkoli *vlasové cibulky* spočítat nemůžeme, berou se jako jednotlivé počítatelné kousky. Lze předpokládat, že je to z toho důvodu, že vlasové cibulky se nedají vážit, proto ve spojení *cibulky vlasů* dané substantivum nemá látkovost.

Dalším významem slova *cibule* je *cibule* nějaké květiny. Na rozdíl od kuchyňské *cibule*, *cibule* jako kořen květiny se hned považuje za počítatelné, nelátkové substantivum, tj. berou se jako jednotlivé kousky.

Příklad: *"....Holand'ané byli zdatnými námořníky i velice schopnými obchodníky , nahromadilo se ve městech a zejména v Amsterdamu mnoho volného kapitálu . Díky tomu občas vypukly pozoruhodné vlny spekulací . V roce 1636 tady probíhala nečekaná obchodní horečka s **tulipánovými cibulemi**"*

Další příklad využití substantiva *cibule* jako název pro hodinky. Dané substantivum má úplně jiný význam, a používá se pouze v plurálu, stejně jako *hodinky* a další substantiva pomnožná.

Příklad:

"...I značkoví výrobci hodinek občas přidají ke svým **digitálním cibulím** přijímač satelitního signálu (Casio , Polar , Suunto aj.) . Hodí se zejména při sportovní turistice , kde poslouží i dalšími užitečnými funkcemi"

V daném případě *cibule* mají stejný mluvnický tvar jako *hodinky*, z toho důvodu se výraz používá v plurálu.

Substantivum *cibule* v plurálu je docela běžným jevem. Z kontextu ale musíme vědět, že se jedná o určité kusy *cibule*, buďto jednotlivé *cibule* jako rostliny, anebo o cibuli pokrájenou. Plurál je také možný u substantiva *cibule*, jestliže se jedná o květiny a jejich cibulový kořen.

7.7 Čočka (fazole)

Čočka je luskovina pěstovaná pro okrouhlá jedlá semena. Dalším významem jsou její semena (luštěnina) příklady: *čočka nakyselo, s vejcem* pokrm. SSSJČ uvádí tvar množného čísla *čoček*.⁴² SSČ (2005) údaje o čísle neuvádí.

Substantivum *čočka* je látkové, a označuje množinu anebo masu, která není počítatelná. Během našeho výzkumu bylo zjištěno, že substantivum *čočka*, ve významu luštěnina, se v plurálu vůbec neobjevilo. *Čočku* nelze nakrájet anebo rozdělit na kousky, z toho důvodu se objevuje pouze singulárový tvar.

Běžný příklad:

"... Nejen do omáčky nebo **k čočce**. Pečený buček s ragú ze znojenských okurek (4 porce) ..."

Tady vidíme běžné užití substantiva *čočka*. Kromě významu *čočka* jako luštěnina existuje další význam, který se významově hodně liší od zkoumaného substantiva, je mu podobné pouze svým tvarem, jde tedy o homonymní substantivum *čočky*, ve významu *čočky na oči, kontaktní čočky, brýlové čočky* apod. Dané substantivum se převážně používá v množném čísle, pro označení páru.

Příklad:

"... Lékař spolu s klientem rozhodne , jaký typ a jaký režim nošení je pro něj nejvhodnější , a poradí mu , jak **o čočky** pečovat ..."

Během výzkumu jsme dospěli k závěru, že substantivum *čočka* lze použít v plurálu pouze jako přirovnání, když něco tvarově připomíná tento druh luštěniny.

42 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

Příklad:

"... Předmětem výzkumu jsou v současné době dvě vrstvy s obsahem fosfátů ze skupiny *crandallitu*, které byly v nadloží zjištěny hned v několika lomech. **V čočkách písků** a na jejich kontaktu s jílovcí jsou běžné desky pískovců tmelených disulfidy železa. Velkou pozornost laické veřejnosti vyvolaly v minulosti hojné nálezy kulovitých kongrecí pískovce tmeleného disulfidy železa v nadloží Lomu Bílina a meziloží lomu Vršany, takzvaných vršanských a bílinských koulí. ..."

Daný příklad je z odborné literatury, konkrétně geologické, z čeho lze usoudit, že v tomto kontextu bylo substantiva *čočka* v plurálu užito jako odborného termínu, pro druh písku, anebo pro druh určitých nálezů v písku. Také lze předpokládat, že tyto nálezy tvarově připomínají *čočku* jako luštěninu.

Během zkoumání substantiva *čočka* jsme našli ještě jeden příklad, který je významově asi nejbližší k původnímu významu tohoto substantiva. Jde o takzvané "*lentilky*", tj. čokoládové bonbóny ve tvaru pravidelné *čočky* s různobarevným cukrovým potahem.

Příklady:

"...Boby z těchto oblastí jsou vysoce aromatické a voní například po ovoci, " dodává Martin, který při výrobě každé pralinky kombinuje různé příchutě a díky **čokoládovým čočkám**, které se vždy rozvoní lákavými dálavami Latinské Ameriky, každému z nás dovolí rychlý malý výlet právě do těchto exotických míst. ..."

"...Překvapilo mě, jaký sortiment souvisí s masem. Knížky, hrnce, pěkně ve skle zabalená **čokoláda v čočkách**, mouka na těstoviny, zkrátka všechno možné a samozřejmě v patřičně vysoké cenové kategorii"

Z příkladů vidíme, že se jedná o čokoládu ve tvaru *čočky*. Bohužel množné číslo u původního substantiva *čočka* se v plurálu nenašlo, z čeho lze usoudit, že dané substantivum ve významu *luštěnina* se v plurálu nevyskytuje.

K luštěninám patří také substantivum *fazole*, která je jednoletá bylina pěstovaná pro lusky požívané jako zelenina, pro semena ledvinovitého tvaru, co se požívají jako luštěnina; botanický název *fazol obecný*. Během výzkumu substantiva *fazole* jsme zjistili, že substantivum *fazole*, na rozdíl od substantiva *čočka*, je jak substantivum látkové, tak i substantivum počítatelné. Jako substantivum látkové má *fazole* význam masy, kterou je možné vážít, také ve významu pokrmu. Např. *koupit fazoli*, *zasadit fazoli*, jako rostlinu. Je zajímavé to, že na rozdíl od *čočky* dominuje u substantiva *fazole* plurál. Použijeme-li tento druh luštěniny s gramáží, použijeme tvar množného čísla. Např. *250 g fazolí*. Podle tvaru *fazolí*

vidíme, že je to tvar genitivu plurálu. Anebo např. "...*grilované solené skopové s fazolemi* ..."

Ve významu hotového jídla anebo pokrmu také dominuje plurál.

Příklad pro porovnání substantiv *čočka* a *fazole*:

"... *Obzvlášť sušené plody a slazené konzervované ovoce jsou na ně bohaté . Zelenina Luštěninám (čočce , hrášku , fazolím) se u této bleskové diety vyhněte*"

Proč tedy dvě substantiva označující luštěninu mají dva různé způsoby užití čísla? Lze předpokládat, že k tomu došlo na základě velikosti dvou typů luštěnin. *Fazole* je větší než *čočka*, z toho můžeme odvozovat, že v běžném užití dominuje plurál díky velikosti této luštěniny.

7.8 Obilí

Podle SSJČ *obilí* je kulturní tráva pěstovaná pro škrobnatá zrna (obilky); druhým významem substantiva *obilí* jsou vyláčená zrna těchto rostlin; obilovina.⁴³ Dané substantivum je hyperonymem ke všem druhům obilovin. Slovník spisovného jazyka českého uvádí dané substantivum v plurálu pouze v deminutivním tvaru, tj. *obilíčko*, tvar 6. pádu *obilíčkách*.

Substantivum *obilí* je látkové, používá se skoro vždy v singuláru. Podívali jsme se do SYN v4 jestli tomu tak opravdu je. Abychom se vyhnuli výskytům s homonymními tvary substantiva *obilí*, do korpusu jsme zadali zvolené substantivum spolu s neurčitým zájmenem *všechen*, čímž jsme získali pouze tři příklady se substantivem *obilí* v plurálu, dva z nich byly z publicistické literatury, přičemž ve stejném kontextu, poslední z beletrie. Podíváme se na ty příklady.

1. Příklad z publicistiky:

"... *Pokud by ale byl stav akutní , nic jiného se dělat nedá , “ řekl agronom z Agrochovu Jezernice Ladislav Hynčica . V hledáčku myší či hrabošů se podle slov agronoma často objevují v podstatě všechna obilí , která v současné době vegetují . Lidé si prohlédnou rozličné nástroje . Co se děje ve vaší obci ? Jindřichov – Výstavu s názvem „ Hudba a vše kolem ní “ pořádají už tento víkend muzikanti ...*"

2. Příklad z beletrie:

"...*Já bych však korunu takového samotáře - přece jen k něčemu přirovnal : k básnickově rozevláté kšticí . V všechna obilí šumějí skoro stejně i všechny lesy , ale jinak šumí bříza , jinak hrušeň a lípa a docela jinak zase topol a olše . memoáry, autobiografie ...*"

43 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

V daných příkladech se odkazuje na množství *obilí*. Jelikož bylo toto podstatné jméno použito spolu s neurčitým zájmenem *všechn*, nese v sobě význam „*všechny druhy obilí*“. Podle nalezených příkladů můžeme říci, že dané látkové substantivum *obilí* se v plurálu nevyskytuje skoro nikdy, pokud ano, musí být ve spojení se slovem, pomocí kterého bude možné vyjádřit plurálový tvar, takovým prvkem se stalo zájmeno *všechn*. Jako výjimku jsme získali jeden příklad, kdy se zkoumané substantivum *obilí* vyskytlo samostatně.

Příklad: "... *Jinak však Češi holdují zejména globálním konspiracím , pro něž je internet ideálním prostředím . Na nejoblíbenějším spikleneckém webu najdeme řadu hojně diskutovaných smyšlenek , od tajemných kódů skrytých v kruzích v obilích přes tajný účel kondenzačních čar , které za sebou zanechávají letadla , až po nevyvratitelné důkazy toho , že chemicky vyráběná léčiva nemají žádné léčivé účinky*"

Tento příklad je z publicistické literatury a vyskytl se výjimečně. Daný příklad je použit jako způsob konspiraci, jako místo "v *obilích*", kde se dá schovat anebo ukrýt. Avšak to nenese původní význam daného substantiva.

Podívali jsme se rovněž na tvar substantiva *obilí* v 7. pádu plurálu, ale nenašel se žádný výskyt, i když v příručce (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) se tento tvar uvádí. Na základě prozkoumaných výsledků můžeme poznamenat, že výskyt substantiva *obilí* v plurálu je velmi vzácným a výjimečným jevem. Podívali jsme se také na uvedený deminutivní tvar *obilíčkách*. Na základě výzkumu můžeme říct, že se daný tvar v celém korpusu **SYN v4** nevyskytl ani jednou. Příklady ostatních pádů se taky nenašly. Z toho vyplývá, že substantivum *obilí* v plurálu vůbec není běžným jevem.

7.9 Kukuřice (pšenice, ječmen, oves)

Kukuřice je statná obilnina s latou prašníkových květů a s palicemi květů pestíkových uzrávajících v klasy žlutých n. červených obilek; bot. rod *Zea*. Jako druhý význam SSJČ uvádí obilky této rostliny (potravina a krmivo), údaje o číslu tento slovník neuvádí.⁴⁴

Substantivum *kukuřice*, ve významu krmiva anebo ve významu obilek má singulárový tvar, což znamená, že dané substantivum skoro vždy použijeme v jednotném čísle. Stejným způsobem se toto substantivum použije i ve významu rostliny, kterou můžeme například zasadit. Např. *koupit kukuřici* (jako obilky), *zasadit kukuřici* (jako rostliny) anebo *pěstovat kukuřici* (jako rostlinu).

44 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

Příklad standardního využití:

„**Kukuřice** začíná teprve teď vegetovat , dostává se do kondice , ale lze předpokládat , že výnosově to pro nás může být horší . Především v oblasti silážních **kukuřic** ,...“

Je to typický příklad pro využití výše uvedeného podstatného jména. V příkladu substantiva *kukuřice* bylo využito pro název rostliny ve větším množství. Např. *zaseté pole kukuřicí* apod.

Při práci se **SYN v4** jsme zjistili, že substantivum *kukuřice* v množném čísle existuje, a nejfrekventovanějšími významy byly *kukuřice* jako nějaká konkrétní podoba *kukuřice* (*vařené kukuřice, zaseté kukuřice, modifikované kukuřice*).

Příklad: "...Majitelce (33) jednoho z boxů ukradl 10 sklenic **zavařených kukuřic** , pět sklenic okurek a vypil nálev ze dvou sklenic **zavařených třešní** . Způsobil škodu za 450 korun"

"...Evropská komise však teď povolila jak pěstování *amflory* , tak dovoz tří typů **geneticky upravených kukuřic** . Evropská agentura pro bezpečnost potravin potvrdila , že jsou bezpečné pro lidi , zvířata i životní prostředí"

Nejfrekventovanějšími případy byla slovní spojení jako *palice kukuřic* a *pole kukuřic*. Existují rovněž příklady, kde se slovo *palice* jenom předpokládá, ale není použito, čili bez kvantifikátoru *palice*, substantivum *kukuřice* ztrácí svoji látkovost. Dá se říct, že autor použil substantivum *kukuřice* v plurálu, aby ji mohl vnímat v jednotlivých kusech.

Jako příklad:

"...Nyní nemá ani na jídlo . ,, O víkendu jsem si byl natrhat švestky na Kosíři . V úterý ráno jsem na poli sebral **pár kukuřic** . Jsou tvrdé , " krčí rameny . Ví , že pro něj jako cukrovkáře sacharidy v těchto plodech vhodné nejsou"

Sebral *pár kukuřic* ve významu několik *palic kukuřice*. Slovní spojení *pár kukuřic* lze použít také ve významu malého počtu dané rostliny.

Příklad:

"...Nelze detailně rozebírat míru věcnosti použité argumentace , ale jako příklad za jiné může posloužit citace podbízivého sdělení , že " tzv. genetická zahrada přírodovědecké fakulty je hektar , kde je zarostlý rybníček a **pár kukuřic** a dalších rostlin , které by mohly růst kdekoliv ""

Dalšími výskyty substantiva *kukuřice* jsou přirovnání anebo určitý autorský výraz.

Jako vzor uvedeme dva příklady:

1. "... *Sbohem arabské hostitelky. Když v šťastné krajině neдрží tě už nic , ani palmový stín či **zlato kukuřic** , ani jídel a pití zdroje , ani být účasten když nadra sester mých se rozechvívají při tancích večerních jenom pro potěšení tvoje , pak sbohem cizince ! ...*"

Zlato kukuřic jako autorský výraz, substantivum *zlato* je použité na základě barvy těchto obilovin.

Podobné využití v češtině má i singulárové substantivum *pšenice*, ale na rozdíl od substantiva *kukuřice*, *pšenice* má běžnější výskyt v plurálu; v **SYN v4** jsme našli více příkladů daného substantiva v plurálu než substantiva *kukuřice*. Tvarů *kukuřic* se objevilo 217, kdežto tvarů *pšenic* bylo 739. Na základě toho můžeme říct, že pro látkové substantivum *pšenice* je užití plurálu docela běžné. Našli jsme také několik zajímavých příkladů využití substantiva *pšenice* jako autorského výrazu.

Příklad:

"...*Obláčku krajiny , jdu tebou na procházku , svit mírně mateřský jsi nyní do mne vlil . Zlatá **žlut' pšenic** zní a chodec cítí lásku . . . Vy ranní pohledy , jak často jsem vás pil ! Ach , dnes tě dojíká i prostá česká věta : *Lesem půl hodiny . Mařenko , dobrý den. ...*"*

Uvedený příklad je z poezie, a stejně jako i u substantiva *kukuřice* autor poukazuje na barvu, např. *žlut' pšenic*.

Dalšími obilovinami jsou *ječmen* a *oves*. Podle údajů ze **SYN V4** substantivum *ječmen* má největší počet výskytů v plurálu. Celkově se jich objevilo 982 výskyty (např. *jarní ječmeny, ozimé ječmeny, všechny ječmeny* apod.) Z toho vyplývá, že substantivum *ječmen* v plurálu vůbec není nepravidelné, na rozdíl od substantiva *oves*, který má ve srovnání s výše uvedenými substantivy označujícími *obiloviny* nejmenší počet výskytů v množném čísle. Celkově se v plurálu našlo 40 výskytů. Kromě běžného využití, substantivum *oves* se v plurálu hodně krát vyskytlo v beletrii, a konkrétněji v poezii, a zase jako přirovnání anebo jenom jako metaforický popis. Pro příklad máme dva vzory:

1. "...*Úzkostný dech se dere tmou. Na stole pase se jelen i s laní. Po stropě truchliví velbloudi jdou. Škaredý trpaslík s **vousy jak ovsy**. Doprostřed čela právě ti šláp. Na kole nahý voziš mě po vsi. Za námi letí červený čáp. Je kolem třetí hodiny ranní. Úzkostný dech se dere tmou. ...*"

2. "... ***Bělají ovsy** , bělají lidi , při ovsech už se neopálíš , už jenom soví zahoukání u viaduktu , vlak v tom jemném duktu , kdy můj jazyk na špičce dotkl se tvé slzy , jak oves zbělel jsem , však tma rty , tebe , slzy přikryla*"

7.10 Žito

SSJČ uvádí *žito* jako obilninu s osinatým klasem a s šedavými obilkami; obilky žita setého. Údaje o číslu tento slovník neuvádí.⁴⁵ Toto podstatné jméno je látkové, a skoro vždy se používá v singuláru. O názvech obilovin jsme už mluvili, substantivum *žito* se však v plurálu liší ve svém způsobu užití, proto bylo vyčleněno do zvláštní podkapitoly. Podle získaných výsledků vidíme, že substantivum *žito* v plurálu má poetický anebo metaforický charakter, tj. skoro všechny nalezené kontexty byly z české beletrie, a to buď z poezie, kratší prózy anebo z dramatu, jeden příklad z beletrie byl překladem z francouzštiny, přeložený Karlem Čapkem. Ty příklady, které se vyskytly v publicistice, rovněž byly použity jako metafora. Podíváme se tedy na nalezené příklady.

1. příklad: "*... Když jim teď zestátněj ty lékárny , to bude chudák kuň , ten kočí křičel , tloukl ho bičem jako zběsilý , konečně byli s fúrou na kopečku za městem u veliké letní krajiny , kde zlaté vážky letí nad rybníkem ohnice , ovsů , pšenice a žit*"

Tento příklad je z poezie, ze sbírky veršů Ivana Blatného. Jelikož užití substantiva *žito* v plurálu v českém jazyce není běžné, můžeme říct, že je to konkrétně autorův způsob vyjádření.

2. příklad: "*... jestliže kdys mne chtějíce snad navštívit se setkáte na této právě cestě uprostřed ječmenů a žit s početným průvodem , jenž nesa palmy v rukou bude stoupat sem , tu tedy vězte , že jdouce za nimi už byste neuzřeli mne jako dnes tu v tomto šatě z plátna stát , jenž na plecích se dře , na loktech zděravělý ...*"

Výše uvedený příklad je z poezie a je to překlad z francouzštiny od Karla Čapka.

3. příklad: "*... pomaličku a sladce jsem lokala ten světlý ležák říznutý černým granátem , tu mutru , jak říkali sladovníci , pila jsem pomaličku a něžně , zrovna tak jako v letní podvečer tam někde za pivovarem , na mezích mezi žity , kdosi sedává a sladce troubí na křídlovku tesknou píseň jen tak pro sebe , se zavřenýma očima a s chvěním a třesem blýskavého nástroje v mosazných rukách , jen tak do večera s hlavou lehce zakloněnou ...*"

Daný příklad je z díla Bohumila Hrabala (Obrazy v hlubině času.) Dalšími poetickými výskyty byly příklady z děl Jaroslava Haška (Osudy dobrého vojáka Švejka), Jana Drdy (Milostenky nemilostivé) a také díla bratrů Čapkových. Podle toho lze předpokládat, že použití substantiva *žito* v plurálu je možné pouze jako metaforický obrat, buďto v přirovnání, metafoře anebo autorově vlastním výrazu. Posledním příkladem bude příklad z publicistické literatury, který rovněž obsahuje metaforické prvky. Plurálové označení *žita* je zde užito pro období, kdy se žito sklízí.

45 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

Příklad: "... Špindlerovské čtyřsedačkové lanovky na Medvědině a Svatém Petru vozí kola za jednotný poplatek deset korun a vlastní jízdenky tady stojí padesát a čtyřicet korun . Sv. Petr sena sklízí , sv. **Pavel k žitům vzhlíží**. Nic naplat , Medard se přece jen projevil koncem minulého týdne nesmělou vlnou medardovského evropského letního monzunu - známou jako svatojánské deště"

Podle uvedených výsledků můžeme říct, že použití substantiva *žito* v plurálu v českém jazyce vůbec není běžným jevem. Vyskytuje se jen v omezeném kontextu, a převážně v beletrii, jako metaforický anebo básnický prvek.

7.11 Rýže

Podle SSJČ *rýže* je obilná tráva s latou drobných kvítků, z nichž uzrávají rezavě žluté, zploštělé obilky. Dalším významem je *rýže* jako loupané obilky této rostliny (potravina). Informaci o čísle tento slovník neuvádí. ⁴⁶ Substantivum *rýže* se převážně vyskytuje v singuláru, jako jeden nepočítatelný celek.

V SYN v4 jsme zjistili, že užití substantiva *rýže* v plurálu není moc frekventovaným jevem. Podíváme se tedy na příklady substantiva *rýže* v množném čísle.

1. příklad: "... Ke *krátkozrnným* patří *Originario* , která se hodí jako zavárka do polévek a k přípravě dezertů , nebo *Balilla* , drobná , kulatá a velice lepivá , vhodná na sladké pokrmy a rovněž do polévek . Ke *střednězrnným rýžím* patří velmi lepivá *rýže Padano* , vhodná do nákypů a vývarů . Z *dlouhozrnných italských rýží* je pro saláty nejvhodnější *rýže Sant ' Andrea*"

Z výše uvedeného příkladu vidíme, že substantivum *rýže* v plurálu lze použít jako označení pro druh *rýže*. tj *střednězrnná rýže* apod. V korpusu se také objevovaly příklady jako *italské rýže*, *indické rýže*, *loupané rýže* apod. S tímto jevem jsme se už několikrát v této práci setkali.

Našli jsme rovněž substantivum *rýže* použité v plurálu jako metafora.

Příklad: "... Asi nejoblíbenější je *rýže basmati* - *dlouhozrnná a aromatická* , které se říká ***princezna mezi rýžemi*** . Pro rizota a nákypy se zase hodí třeba *rýže arborio* nebo *voňavá a lepivější rýže jasmínová*"

V příkladu je substantivum *rýže* použito jako metafora. *Princezna mezi rýžemi* znamená, že tento konkrétní typ *rýže* je nejlepší a nejluxusnější. Mezi získanými výsledky se také objevily příklady jako *královna mezi rýžemi* a *mercedes mezi rýžemi*, vyjadřují tím pádem emocionální postoj ke konkrétní rýži, že jsou nejlepší.

46 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

Příklady substantiva rýže v plurálu jako metafora:

1. "... lépe se budou vyjímat v polévkách , salátech nebo rýžových dezertech . Carnaroli – této odrůdě se občas říká **královna mezi rýžemi** . Díky vysokému obsahu škrobu se z ní dá uvařit krásně krémové risotto , přitom se jen tak nerozvaří . Pěstuje se ve velkém hlavně v oblasti Vercelli"

2. "... Pak jsem se dostal k přípravě sushi , motání role k a podobně , “ vzpomíná kuchař . Základ sushi tvoří rýže , ideálně japonská nishiki . Odborníci o ní mluví jako **o mercedesu mezi rýžemi**"

Užití plurálu u substantiva *rýže* není frekventované. Vyskytuje se v případech, kdy se mluví o jednotlivých druzích *rýže*. Často se objevuje ve formě metafory, která rovněž odkazuje na druh *rýže* (*královna mezi rýžemi* – nejlepší druh *rýže*).

7.12 Chřest

Podle SSJČ je to vytrvalá bylina s tenkými jehlicovitými nepravými listy a s drobnými bílými kvítky, anebo jsou to mladé výhonky chřestu lékařského požívané jako zelenina. Žádné údaje o čísle tohoto substantiva slovník neuvádí.⁴⁷ Jak víme, podstatné jméno *chřest* je singulárové, převážně se používá v jednotném čísle, např. *500 g chřestu*, *pokrájený chřest*, *zelený chřest*, *vařený chřest* apod.

Podívali jsme se do SYN v4 a našli jsme pouze 30 příkladů tvaru *chřesty*. Většina těchto tvarů se pojila se základní číslovkou, pomocí čeho toto substantivum získávalo počitatelnost. Z daných výskytů taktéž vidíme, že se jedná o jednotlivé kusy anebo výhonky chřestu, z toho důvody autoři volili právě plurálový tvar.

Příklad: "... *Gratinovaný kuřecí steak s chřestem a sýrem* *Ingrediencie : 4 kuřecí prsa bez kůže, grilovací koření, čtyři bílé chřesty, 4 plátky uzeného sýra, drcený pepř* *Postup přípravy : Kuřecí prsa lehce naklepeme , naložíme do oleje a koření a necháme šest až dvanáct hodin marinovat . Maso pak opékáme nebo grilujeme asi šest minut z každé strany"*

Je to typický příklad z kuchařky. Popisuje se tady postup přípravy jídla. Čtenáře bude zajímat konkrétní počet kusů zeleniny, z toho důvodu autor uvedl přesný počet kousků *chřestu* pro snadnější pochopení. Je zajímavé to, že skoro všechny příklady jsou z kuchařek a substantivum *chřest* je ve spojení se základní číslovkou. Pouze sedm příkladů z třiceti jsou bez

47 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

číslovky, a to jsou buď ve významu jednotlivý druh chřestu, anebo výraz s emotivním zabarvením.

Příklad: "... *Tomáš Julínek veřejně vyhlásil , že je lepší kuchař než vyhlášený gurmán Miroslav Macek . Julínek tvrdí , že to , co vaří Macek , by on vůbec nejedl . A kdyby prý Macek ochutnal jeho rajskou omáčku , řízek či guláš , už nikdy by nevzal do pusy své **chřesty** a mořské šneky*"

Příklad je z tradiční publicistiky. "...*už nikdy by nevzal do pusy své **chřesty***" je výraz s expresivním zabarvením. Autor odkazuje na *chřest* jako na něco nechutného, ve srovnání s jídlem, které vaří odborník. Plurálový tvar substantiva *chřest* byl použit jako srovnání s nechutnými nekvalitními jídly. *Chřesty = nechutná jídla*. Tento příklad se vyskytl pouze jedenkrát, což svědčí o tom, že substantivum *chřest* není frekventované v plurálu.

V dalším příkladu uvidíme tvar *chřesty* jako odkaz na typ dané zeleniny, a nemůžeme tento příklad brát jako samozřejmost.

Příklad: "... *„ Áčkový “ je rovný chřest silný v průměru 12 až 26 milimetrů a jeho hlavičky musí být bílé , maximálně narůžovělé a zavřené . V třídě B jsou **chřesty ohnuté , slabší nebo tlustější** a v „ céčku “ se krčí chřest polámaný , který se používá hlavně na polévky . „ Na chuť ale tyto kategorie nemají v ...*"

Substantivum *chřest* použitý ve tvaru *chřesty* tj. v plurálu, je jako odkaz na to, že dané zeleniny je několik tvarově odlišných druhů, a v příkladu se popisuje konkrétní druh chřestu. Z příkladu také lze usoudit, že v dané podskupině je větší počet jednotlivých druhů *chřestu*, které se popisují jako *chřesty ohnuté, chřesty slabší a chřesty tlustější*. Proto autor v daném příkladu zvolil plurálový tvar. V dalším příkladu taky uvidíme substantivum *chřest* v množném čísle, ve smyslu různého druhu dané zeleniny.

"... *Chřest vařte v osolené vodě na skus , aby byl al dente a pěkně křupal . Který z **chřestů** je ten **nejlepší** , si musíte vybrat sami . Zda to bude v Německu **nejoblíbenější bílý chřest** , nebo naopak **chřest zelený** , na který nedají dopustit především Angličané , je jen na vaší chuti*"

V příkladu autor použil substantivum *chřest* v plurálu, aby poukázal na to, že dané zeleniny je více druhů než jeden, a ten nejlepší druh si musíme zvolit sami.

"... *Bonita půdy v kombinaci se správnou odrůdou , pečlivá starost o růst v období sklizně , to vše slibuje chutné , elegantní krmě připravené z hostinského chřestu . Řeč je samozřejmě o **nejkvalitnějším , kalibrovaném » dvojáčkovém « produktu , aristokratu mezi chřesty***"

V posledním příkladu se jedná o nejlepší druh *chřestu*, v takovém případě lze použít substantivum *chřest* v plurálu ve spojení se substantivem, které klade důraz na to, že je to vynikající produkt. Takovým spojením v daném kontextu je *aristokrat mezi chřestí*. Nesmíme daný příklad ale brát za samozřejmost, protože daný příklad se v korpusu **SYN v4** objevil jenom jednou.

Podívali jsme se také na plurálový tvar substantiva *chřest* v dativu a lokálu. Přestože v příručce (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) se dané tvary uvádějí, v korpusu **SYN v4** se nenašel ani jeden výskyt. Na základě těchto výsledků můžeme učinit závěr, že substantivum *chřest* v plurálu není moc frekventovaným jevem.

7.13 Špenát

Podle SSČ je *špenát* bylina pěstovaná pro přizemní vejčité listy, jako další význam slovník uvádí *špenát* jako zelené šťavnaté listy (zelenina).⁴⁸ Údaje o čísle slovník neuvádí. Našli jsme několik příkladů substantiva *špenát* v plurálu, ale málo. Celkově jsme získali pouze 23 příklady, což svědčí o tom, že substantivum *špenát* se v plurálu skoro nepoužívá. Příručka (prirucka.ujc.cas.cz) uvádí všechny tvary tohoto substantiva v plurálu, přesto jsme zjistili, že tvar v lokálu *špenátech* v **SYN v4** neexistuje, a tvar v dativu *špenátům* se vyskytl pouze jednou, a to v přeneseném významu. Z těch několika nalezených příkladů můžeme usoudit, že substantivum *špenát* v množném čísle se používá buď pro označení několika druhů různých odrůd, anebo jako semena této rostliny.

Příklady:

1. "... *Pro přezimování jsou nejvhodnější odrůdy Winter Riesen a starší Matador a Herkules . V současné době sklízíme špenáty určené pro letní pěstování - jako je například odrůda Carambole F1 nebo San Marco F1 . Výsev těchto špenátů provádíme od března do června a sklízíme od května do září . Tyto špenáty snášejí vysoké letní teploty ...*"

Daný příklad zahrnuje dva výskyty substantiva *špenát* v plurálu. V prvním případě se jedná o konkrétní odrůdu *špenátu*, pro letní pěstování. Zároveň tady máme druhý příklad výsev *těchto špenátů*, kde významem jsou semena té konkrétní odrůdy.

2. "... *Dělá se z něj také pesto jako z bazalky . Nejen v domácí kuchyni , i v gurmetských restauracích ho přimíchávají do špenátů nebo do rizot , jež jsou právě také velmi módní . „ Cool , “ zajásal tedy stařec a začal rozměňovat bezzubými dásněmi . Medvědí česnek má charakteristické elipticky kopinaté listy*"

48 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

V tomto případě jde o *špenát* jako o název jídla. Zároveň vidíme substantivum *rizoto* použité v plurálu, z čeho vyplývá, že tato substantiva jsou užitá ve smyslu názvů jídel a pokrmů.

3. "... *Než ho osvobodím , mám ruce zmrzlé jako polárník , kterému medvěd ukradl rukavice . A polámané nehty . Zkuste si to taky , dostat zelenou , na kost ztvrdlou hmotu z těsného igelitu . Tomu , kdo obal vymyslel , bych uložila trest . Denně vyndat **padesát špenátů** na čas"*

V příkladu autor zřejmě měl na mysli balení špenátu, které je náročné pro práci v kuchyni. *Vyndat padesát špenátů* znamená rozbalit padesát kusů špenátu. Tento příklad má expresivní zabarvení, autor se zlobí, a *vyndat padesát kusů špenátu* znamená potrestat vynálezce obalu se špenátem.

4. "... *hrajeme pět na čtyři , nevíme si rady , " povzdechl si mladý muž v dresu HC Mountfield po další z nevyužitých přesilovek . Mezi diváky se našli ale i tací , kteří HC Mountfield věřili do poslední vteřiny . " Motor musí vyhrát , můj chlap **fandí těm zeleným špenátům** a já nejsem zvědavá na ty jeho kecy , " nepřipouštěla porážku nastávající maminka"*

V tomto případě vidíme metaforické užití substantiva *špenát* s expresivním zabarvením. Z kontextu vidíme, že plurálový tvar substantiva *špenát* byl zvolen z důvodu, že se jedná o hráče hokejového týmu, kterých je určitý počet. Substantivum *špenát* je použito v přeneseném významu. Substantivum *špenáty* je použito místo substantiva *hráči*, z toho vyplývá, že dané substantivum se stává počítatelným, a v množném čísle mění svůj význam.

7.14 Máta (bazalka, tymián)

Máta je bylina s květy nejčastěji fialovými a s listy silně vonícími. Dalším významem jsou její sušené listy. SSČ⁴⁹ ani SSJČ⁵⁰ údaje o čísle daného substantiva neuvádí.

Substantivum *máta* v plurálu je hodně řídkým jevem, což znamená, že *máta* má pouze singulárové použití, přesto jsme našli několik příkladů substantiva *máta* v plurálu, které se nejčastěji pojilo s verby jako *orientovat se*, *vyznat se* apod. Pro příklad uvedeme dva vzory:

1. "... *Na první pohled malý rod má však velké množství variet a forem , jednotlivé druhy mají velké areály a jsou dosti proměnlivé , proto není nic jednoduchého se **v mátách vyznat** . Navíc existují různé kříženci , a to jak přírodní , tak i uměle vytvoření"*

49 Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)

50 Slovník spisovného jazyka českého (1989)

2. "... Kromě toho existují i různé varianty mát - s listy zbarvenými více do zelena , více do červena , apod . Díky tomu se dnes **v mátách** budou dobře **orientovat** jen skuteční odborníci"

Výše uvedené příklady nesou v sobě význam několika různých druhů *máty*, ve kterých se lze orientovat anebo vyznat. Zároveň toto slovní spojení má význam tzv. odbornosti, člověk, který se v *mátách* (v několika druzích máty) vyzná, má na to náležité vědomosti, a je odborníkem.

Dalším významem výskytu substantiva *máta* v plurálu je pro označení typu anebo druhu *máty*.

Příklad:

"... Návštěvníci měli možnost získat cenné rady o jejich pěstování a používání v kuchyni nebo při domácím léčení . Vedle známých bylinek , například rozmarýnu nebo tymiánu , se tam seznámili i s **voňavými mátami** , čokoládovou , jahodovou nebo čajovou"

Jako příklad máme slovní spojení *s voňavými mátami*. Musíme také poznamenat, že daný příklad se nesmí brát jako běžný výskyt substantiva *máta* v plurálu. Toto slovní spojení se v korpusu **SYN v4** vyskytlo pouze jednou.

Další podobná substantiva označující bylinky a mající podobný způsob užití jsou substantiva *tymián* a *bazalka*. Začneme tedy substantivem *tymián*, které se v množném čísle vyskytuje stejným způsobem jako substantivum *máta*, ale zase na rozdíl od něho má trošku větší počet výskytů v plurálu. Uvedeme příklad, kde se substantivum *tymián* objevilo ve významu druhu anebo typu bylinek:

"... Vyhovuje jim i společenství dalších rostlin typických pro toto stanoviště , jako **jsou tymiány** , levandule , yzopy či dobromysl . Jak vidno , mohou se tyto druhy potkat nejen v kuchyni"

Také jsme získali příklad s daným substantivem v plurálu, pro označení různých druhů ale už konkrétně v rámci *tymiánu*.

"... Z bylinek jsme použili dobromysl , meduňku , šalvěj , toto **různé tymiány** i mateřídoušku ; zákoutí obklopuje fíkovník , který tady pěstovali už dříve , “ vysvětluje Miroslava Paclová , jedna z organizátorek projektu"

V příkladu vidíme, že počet druhů konkrétní bylinky, tedy *tymiánu*, bylo více než těch dalších uvedených bylinek.

Co se týká výskytu substantiva *bazalka* v plurálu, musíme poznamenat, že dané substantivum mělo největší počet výskytu v množném čísle. Užití má stejné jako substantiva *tymián* a *máta*, tj. označení druhu anebo typu bylinek. Kromě toho, substantivum *bazalka* se objevilo také ve významu většího množství této jedné konkrétní rostliny.

Příklad:

"... *Cvałem už ne tak křepkým , vedle oddílu pod tíživě kovovou výhni oblohy , zrak zavrtaný do postupujícího mračna prachu , stále víc se strážmistr vžíval do pokoje s mahagonovým nábytkem a květináči plnými bazalek a tím zároveň do civilního ovzduší , přece jen nasáklého válečnictvím , do ovzduší pohody a příjemné neslužební neurvalosti , do bačkorového živobytí s jilcem šavle provléknutým levou kapsou županu"*

Z příkladu je zřejmé, že dané rostliny bylo v těch několika květináčích hodně. Sice ji nemůžeme spočítat, ale autor preferoval plurálový tvar, aby poukázal na větší množství.

Substantiva pojmenovávající bylinky nemají běžný výskyt v plurálu. Pokud se u daných substantiv objevuje plurál, může mít expresivní zabarvení. Podle příkladů které jsme uvedli, vidíme, že užití např. substantiva *bazalka* v množném čísle může znamenat odbornost znalostí, když se někdo v bylinkách (tj. *bazalkách* anebo *mátách* vyzná).

8. Přehled údajů o čísle jednotlivých substantiv ve slovnících a jejich porovnání s daty v SYN v4.

V této bakalářské práci jsme se zaměřili na porovnání korpusových dat s údaji ve slovnících. U některých substantiv, majících v praxi tvary množného čísla, ve slovníku údaje o čísle jako takovém chybí. Pro přehled jsme všechna zkoumaná substantiva shrnuli do tabulek.

Údaje zvolených substantiv podle slovníků:

SSČ- *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005)*

SSJČ- *Slovník spisovného jazyka českého (1989)*

PSJČ- *Příruční slovník jazyka českého (1957)*⁵¹

✓ - *uvádí morfologickou koncovku plurálního tvaru*

+ - *uvádí příklad substantiva v množném čísle ve větě*

× - *neuvádí žádné údaje o číslu*

	SSČ	SSJČ	PSJČ
1. Angrešt	×	×	×
2. Bazalka	×	✓	+
3. Brokolice	×	×	×
4. Cibule	✓	✓	+
5. Cukroví	×	×	×
6. Cukrovíčko	×	✓	×
7. Čočka	×	✓	+
8. Fazole	✓	+	+
9. Chřest	×	×	×
10. Káva	×	×	×
11. Kukuřice	×	×	×
12. Limonáda	×	+	+
13. Malinovka	×	✓	×
14. Máta	×	×	×
15. Med	×	×	×

⁵¹ Musíme poznamenat, že slovníky zachycují pouze morfologické spisovné tvary množného čísla, nepopisují však z hlediska užití čísla jejich významy.

16. Mouka	×	✓	×
17. Obilí	×	×	×
18. Obilíčko	×	✓	×
19. Oves	×	×	+
20. Ovoce	×	×	✓
21. Pečivo	×	×	×
22. Pšenice	×	+	×
23. Rybíz	×	×	×
24. Rýže	×	×	×
25. Sůl	✓	✓	✓
26. Špenát	×	×	×
27. Tymián	×	×	×
28. Zelenina	×	×	+
29. Zelí	×	×	×
30. Zelíčko	×	✓	×
31. Žito	×	+	×

Výskyt plurálu u zvolených substantiv v korpusu SYN v 4:

✓ - nalezen příklad v plurálu

×

	SYN v 4
1. Angrešt	✓
2. Bazalka	✓
3. Brokolice	✓
4. Cibule	✓
5. Cukroví	×
6. Cukrovíčko	✓
7. Čočka	✓
8. Fazole	✓
9. Chřest	✓
10. Káva	✓

11. Kukuřice	✓
12. Limonáda	✓
13. Malinovka	✓
14. Máta	✓
15. Med	✓
16. Mouka	✓
17. Obilí	✓
18. Obilíčko	×
19. Oves	✓
20. Ovoce	✓
21. Pečivo	✓
22. Pšenice	✓
23. Rybíz	✓
24. Rýže	✓
25. Sůl	✓
26. Špenát	✓
27. Tymián	✓
28. Zelenina	✓
29. Zelí	✓
30. Zelíčko	✓
31. Žito	✓

Závěr

V dnešním globálním světě se kultura i jazyk vyvíjejí rychleji než kdy před tím. Od posledního vydání slovníku spisovné češtiny (Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2005) již uplynulo dvanáct let a existuje množství případů, kdy se současná praxe v českém jazyce od pravidel ve slovnících odchyluje. Naše práce je jen malý kamínek ve snaze o aktualizaci poznatků o současné češtině. Zaměřili jsme se na *singularia tantum*, tj. na skupinu slov, která se podle současných gramatik používají pouze v jednotném čísle, konkrétně na názvy potravin u látkových a hromadných substantiv. Výsledkem našeho zjištění je, že v současné češtině se mnoho z těchto slov používá i v množném čísle, avšak ve slovnících spisovné češtiny tyto informace nelze nalézt. Plurálové tvary u všech uvedených substantiv jsou ve slovnících především z důvodů morfologických, znamená to, že především upozorňují na ty tvary, které jsou spisovné. Významovou stránku plurálových tvarů slovníky převážně nezachycují a nepopisují, k jakým významovým posunům při užití plurálu dochází. Tyto informace o čísle ve všech příručkách češtiny nelze najít, i když jsou tyto poznatky důležité pro cizince, kteří se učí češtinu jako druhý jazyk.

V této bakalářské práci jsme tedy věnovali pozornost jménům látkovým a hromadným. Zvolené názvy potravin jsme roztřídili podle jejich významu do několika kategorií, konkrétně na *názvy nápojů*, *názvy potravin a poživatin* a *názvy kulturních plodin* a dále jsme zjišťovali způsoby jejich užití z hlediska čísla.

Data z korpusu **SYN v 4** dokládají, že všechna zkoumaná substantiva (kromě jedinečných substantiv *cukrovi* a *obilíčko*) mají v praxi tvary plurálu. Širší užití množného čísla u podstatných jmen látkových a hromadných není projevem svévolného zacházení s jazykem, nýbrž má důvod v systému jazyka. Několik příkladů také ukázalo, že nejde o novotu, nýbrž že nás asi překvapuje množné číslo jenom u těch jmen, u nichž jsme nebyli zvyklí je nacházet.⁵²Kategorizace z hlediska užití čísla byla u zkoumaných substantiv dost obtížná, protože tato jména jsou zpravidla mnohoznačná a kolísání v čísle se projevuje u některých výrazů více, u jiných méně.

Nejčastějším jevem při užití plurálu u zvolených substantiv bylo prostřednictvím množného čísla vyjadřovat různost druhů a typů. To se projevuje u hyperonym jako *zelenina*. Substantivum *zelenina* se ve tvaru množného čísla objevuje docela často, je tedy dost frekventované. Nejčastějšími spojeními jsou adjektivum a substantivum *zelenina* v plurálu, např. *kořenových zelenin*, *setých zelenin*, *světlych zelenin*, *čerstvým zeleninám*, *zapečeným zeleninám* atd. Podobné užití čísla má i hyperonymum *pečivo*. Substantivum *pečivo* se v

⁵²Hlavasa, Z. (1964): *Několik poznámek o užívání a významu tvarů množ. čísla podstatných jmen*. In: NŘ. roč. 47, číslo 5, s. 266-274

plurálu objevuje velmi řídko. Pokud se použije v množném čísle, myslí se tím různorodost daného pojmu tj. různé druhy a typy *pečiva*.

Dalšími substantivy, u kterých kategorie čísla vymezuje druh anebo typ, jsou podstatná jména *ryže, mouka, zelí, sůl, pečivo, med, angrešt, rybíz* a *všechny názvy bylinek*. Názvů bylinek v plurálu pro označení druhu se používá zároveň i pro vyjádření odbornosti, např. *vyznat se v mátách, rozumět tymiánům* apod.

Všimli jsme si také okolností, za nichž se nepočítatelné (látkové) substantivum stává počítatelným. Spadají sem *všechny názvy nápojů* a také substantivum *med*, které se chová stejným způsobem jako názvy tekutin. Substantiva označující názvy nápojů získávají počítatelnost za podmínky, kdy se předpokládá určitá nádoba, která plní funkci *kvantifikátoru*. Takový kvantifikátor se však pouze předpokládá, nikoliv nutně slovně vyjádří. Pokud ho použijeme, látkové substantivum ztrácí počítatelnost. Příklady: *dát si dvě kávy* (pl.) *x dát si dva šálky kávy* (sg.); *koupit dvě malinovky* (pl.) *x koupit dvě lahve malinovky* (sg.). Podobně se používají i substantiva pro označení látek, které jsou umístěny v baleních. Srovnajme příklad: "***K devatenácti zelím od místních výrobců pořadatelé koupili ještě dva sáčky.***". Rovněž substantivum *špenát* může získat počítatelnost. Příklad: "...*Tomu , kdo obal vymyslel , bych uložila trest . Denně vyndat padesát špenátů na čas ...*"

Pokud chceme vyjádřit, že se jedná o jednotlivé kusy objektu, který se jinak označuje singulárem, počítatelnost lze vyjádřit i pomocí spojení se základní číslovkou. Například *devět brokolic, dvě velké cibule, tři chřest, tři rybízy* (ve významu *tři keře rybízu*), *dvě kukuřice* (jako *dvě palice kukuřice*). Z uvedených příkladů můžeme potvrdit, že látková substantiva lze použít v plurálu, musí však získat počítatelnost a ve významu nesmějí chybět kvantifikátory.

Z korpusových dat jsme rovněž zjistili, že kategorie čísla u některých látkových a hromadných substantiv může měnit význam slova anebo celkově vytvářet nový význam. K takovým patří substantivum *cibule*, ve významu *hodinky*, substantivum *čočky*, ve významu *oční čočky* anebo *čočky* například brýlí, plurál se rovněž objevuje ve slovním spojení *vlasové cibulky*. Zajímavé je, že v těchto významech jistě dominuje plurál, od užití v jednotném čísle se jejich význam hodně liší. Další příklady: *ovoce* (výraz z Bible, jako výsledky práce); *solí a cukry* (jako chemická látka).

Některá substantiva v plurálu se v korpusu SYN v4 objevila i v metaforickém významu anebo jako součást přirovnání. Příklady: *vousy jako ovsy, oči jako dva velké angrešty, žlutá pšenice, medy* (jako lež, "kecy"), *špenáty* (jako fotbaloví hráči).

Vyskytují-li se pak takové celky vícrát než jednou, můžeme pozorovat u mnoha pojmenování tohoto typu kolísání v tom, jak se jejich mnohost vyjadřuje: někdy se setkáváme s tvarem v čísle jednotném, jindy – v témže kontextu a významu – s tvarem v čísle množném.

Učebnice češtiny a další příručky pro cizince o těchto jevech dosud mlčí, a proto věřím že tato práce by mohla být velmi přínosná a užitečná pro cizince při studiu češtiny jako cizího jazyka

Seznam použité literatury

Primární

1. Štícha F.(2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
2. Miko F., (1964): *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava:Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
3. Cvrček V.(2010): *Mluvnice současné češtiny. 1, Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum
4. B. Havránek, A. Jedlička (1981): *Česká mluvnice*. Praha:SPN
5. Čechová M. a kolektiv (2011): *Čeština, řeč a jazyk*. Praha: SPN
6. Čermák, F. (2001):*Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací*. In *Čeština – univerzália a specifika 3*, eds. Zdeňka Hladká a Petr Karlík. Brno: Masarykova univerzita v Brně
8. Komárek M., (1986, 1987): *Mluvnice češtiny 1–3*. Praha: Academia
9. Čermák F. a Holub J. (2005): *Syntagmatika a paradigmatica českého slova*. Praha: Karolinum.
10. Čermák, F a Šulc, M (2006): *Kolokace, Studie z korpusové lingvistiky, 2 svazek*. Praha: NLN
11. Čermák F., a Blatná R. (2005): *Jak využívat Český národní korpus*. Praha: NLN
12. Křen, M. (2017): *Korpus*. Dostupné na: <<http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:korpus>>
13. Křen, M. (2016): *Korpus SYN verze 4*. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/korpus_syn_verze_4>
14. Křen, M. (2016): *Dotazovací jazyk*. Dostupné na: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:dotazovací_jazyk_9>
15. Hujer O., a kol.(1935-1957) *Příruční slovník jazyka českého*. Praha: SPN
16. V. Červená, V. Filipec J. a kol. (1989): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia
17. Filipec J. (2005): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Třetí opravené vydání. Praha: Academia
18. Kraus J., a kol. (2005): *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha. Academia

19. Dokutil, M. (1964): *Významná slovenská práce o rodu, čísle a pádu podstatných jmen*. In: NŘ, roč.47, číslo 2.

Sekundární

20. Leech G., Svartvik J. (1975): *A communicative grammar of English*. London: Longman group

21. Hlavasa, Z. (1964): *Několik poznámek o užívání a významu tvarů množ. čísla podstatných jmen*. In: NŘ. roč. 47, číslo 5

22. Kroupová, L. (1985): *K pomnožným podstatným jménům v současné češtině*. In: NŘ. roč. 68, číslo 2

23. Ondruš, Š., Sabol, J. (1981): *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava

24. Černá A., Chromý J., a kol. *Internetová jazyková příručka*. Dostupné na :<<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=202>>

25. Danilenko, V. P. (1977): *Russkaja terminologija*. Moskva

26. Dokulil M., (1970): *O vyjadřování jednotnosti a jedinečnosti v českém jazyce*. In: NŘ. roč 53, číslo 1